

RIIGIKOGU

5. istungjärk. **Protokoll nr. 104 (14).** 1922. a.

Sisu: 1. Päewakorra muutmine. 2. Riigikogu juhatuses teadaanne rkl. A. Sommerling'i Riigikogu liikme õiguste kaotamise asjus ja järgmisele kandidaadile Jaak Jakobson'ile kutse saatmise kohta. 3. Juhatus teadaanne komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. 4. Komisjonide täiendawad walimised. 5. Elukorterite ehituslaenu seadus III lugemisel. Wastu wõetud. 6. Meriasjanduse peawalitsuse ja laewasõiduameti kaubandus-tööstusministeeriumi alt teedeministeeriumi alla ülewiiamise seadus I lugemisel. Wastu wõetud. 7. Riigikogu 1922. aasta eelarwe. — Sõjaministeeriumi eelarwe II lugemisel. Wastu wõetud. 8. Juhataja teadaanne järgmise koosoleku kohta.

Riigikogu koosolek 29. märtsil 1922. a. kell 5 p. l. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 77 Riigikogu liiget. Koosolekut juhatab Riigikogu esimees **Joh. Kukk.**

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold.**

Walitsuse lauas: sõjaminister **J. Soots.**
Koosolek algab kell 5.16 min.

1. Päewakorra muutmine. Juhataja **J. Kukk:** Awan Riigikogu koosoleku. Päewakorra kohta, mis Riigikogu liigetele on kätte saadetud, teeb juhatus järgmise ettepaneku: wälja jätta kodukorra põhjal 3 punkt — ehituspeawalitsuse ja tehnilise ehituskomitee siseministeeriumi alt teedeministeeriumi alla ülewiiamise seadus — II lugemisel, sest ei ole erilist otsust tehtud seda seadust juba täna teisele lugemisele wõtta. Selle asemel paneb juhatus ette 3 punktina wõtta 5 punkt — meriasjanduse peawalitsuse ja laewasõiduameti kaubandus-tööstusministeeriumi alt teedeministeeriumi alla ülewiiamise seadus — üleüldise komisjoni esitis. Kas tehakse weel ettepanekuid päewakorra kohta? Ettepanekuid ei tehta. Panen siis päewakorra ettekantud muudatustega hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda, — sellega on päewakord wastu wõetud.

2. Riigikogu juhatus teadaanne rkl. A. Sommerling'i Riigikogu liikme õiguste kaotamise asjus ja järgmisele kandidaadile, Jaak Jakobsonile kutse saatmise kohta. Enne päewakorra juurde minekut on Riigikogu juhatusel teatada, et eilse Riigikogu otsuse põhjal rkl. A. Sommerling'i wangiastamise asjus on A. Sommerling Riigikogu liigete hulgast wälja langenud ja tema ase-

mele on Riigikogu juhatus kutse saatnud järgmisele kandidaadile samast rühmast Jaak Jakobson'ile. (Wahelhüüe: Kus see on? Wangimajas. Igatahes kindlas kohas.)

Edasi on sõna sekretääril teadaandmiseks komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta.

3. Juhatus teadaanne komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. Sekretäär **W. Pezold:** Juhatus poolt on järgmised seaduseelnõud komisjonidesse antud (loeb):

1) Seaduseelnõu ärimaksu-seaduse muutmise kohta — rahaasjanduse komisjoni.

2) Seaduseelnõu alaealsuse ülemmäära wähendamise kohta — üleüldisesse komisjoni.

4. Komisjonide täiendawad walimised. Juhataja **J. Kukk:** Riigikogu läheb päewakorra juurde. Rahwaerakonna rühm teatab, et rkl. J. Tõnisson riigikaitse komisjonist tagasi on astunud. Tema asemele paneb rühm ette riigikaitse komisjoni walida rkl. A. Birk'i. Kas tehakse weel teisi ettepanekuid?

A. Tupits (põl.): Põllumeeste rühma nimel panen ette riigikontrolli alluuse ja seaduste läbiwaatamise komisjoni rkl. Parik'u asemele rkl. Saul; terwishoiu komisjoni rkl. Pärilin'i asemele rkl. Koppel.

Juhataja **J. Kukk:** Muid ettepanekuid ei ole. Asun hääletamisele. Kõige pealt tuleb hääletamisele ettepanek riigikaitse komisjoni walida rkl. Tõnisson'i asemele rkl. Birk. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on rkl. Birk riigikaitse komisjoni wali-

tud. Siis on riigikontrolli alluuse ja seaduste läbiwaatamise komisjoni rkl. Pariku asemele rkl. Saul ette pandud. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on rkl. Saul walitud. Siis on ette pandud terwishoiu komisjoni rkl. Pärini asemele walida rkl. Koppel. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on rkl. Koppel walitud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

5. Elukorterite ehituslaenu seadus — III luge-misel. Rahaasjanduse komisjoni aruandja **J. Laidoner** (loeb): Elukorterite ehituslaenu seadus.

Juhataja **J. Kukk**: (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on pealkiri wastu wõetud.

Aruandja **J. Laidoner** (loeb): § 1. Määratakse rahaministeeriumile krediiti 210.000.000 marga suuruses riiklise toetuslaenu andmiseks elukorterite ehitamisel.

Juhataja **J. Kukk**: (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on § 1 wastu wõetud.

Aruandja **J. Laidoner** (loeb): § 2. Rahaministeeriumil on õigus § 1 määratud krediidist ära tarwitada 1922 a. 70.000.000 marka, 1923 a. 70.000.000 marka ja 1924 a. 70.000.000 marka.

Märkus. Jääb eelmiste aastate kohta määratud summast ülejääk, siis on rahaministeeriumil õigus seda ära tarwitada järgmistel aastatel, lõpetades laenu andmist 1924 aastal.

Juhataja **J. Kukk**: Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on § 2 wastu wõetud.

Aruandja **J. Laidoner** (loeb): § 3. Toetuslaenu antakse linna ja alewi omawalitsustele ehk nende kaudu ja wastutusel ehitusühingutele ja üksikutele isikutele elukorterite ehitamiseks, mis koos seisawad mitte rohkem, kui kolmest toast, ühes köögiga ning tarwiliste kõrwalruumidega.

L. Johanson (sd.): Ma kordan oma teisel lugemisel tehtud ettepanekut, wõtta § 3 sõnade „kolmest toast“ asemele „kahhest toast“. Põhjused tõin mina juba ette. Härra aruandja waidles ettepanekule wastu, ette tuues kahte asjaolu: esiteks minewat laen omawalitsuste asutus-

tele, kellel ka õigus on wäiksema tubade arwuga korterite ehitamist lubada, kuid aruandja ei ole tõendanud, et omawalitsuste asutustel oleks õigust kolme toa ja köögiga korterite ehitamist keelata. Teiseks tõi aruandja ette, et korterid tarwis on ka kõrgemate ametnikkudele, kes kahe toaga rahul ei wõiks olla. Kui nüüd walitsus tahab kõrgemaid ametnikka rahuldada, siis leiab tema ka teid ja sellepärast ei ole ka tarwis seadusele sarnast kuju anda, kui walitsus ei taha, et seadus kõige pealt just rahuldaks meie jõukama kihi tarwidusi. Seadusele peab niisugust kuju andma, et laiemad rahwahulgad rahuldatud saaksid. Kui aga seadus wastu wõetakse sel kujul, nagu komisjon ette paneb, siis peaks ka see tõendamata, et ikkagi meie enamus püüab igale seadusele sarnast kuju anda, mis rahuldaks meie jõukama kihi tarwidusi, aga mis ei ole eestkäit just sihitud meie laiemate rahwahulkade hädade ja puuduste kõrwaldamiseks.

Juhataja **J. Kukk**: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja **J. Laidoner**: Komisjoni nimel ei saa mina selle parandusega ühineda. Põhjused tõin mina juba eile ette.

Juhataja **J. Kukk**: Asun hääletamisele. Kõige pealt tuleb hääletamisele rkl. Johanson'i parandus. (Hääletatakse.) Enamus on wastu. Parandus on sellega tagasi lükatud. Panen hääletamisele § 3 komisjoni poolt ettepanud kujul. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on § 3 wastu wõetud.

Aruandja **J. Laidoner** (loeb): § 4. Toetuslaenu antakse kunni 50 aasta peale, arwates tähtaega laenu wäljaandmise aastale järgnewast 1. jaanuarist kunni 70% suuruses ehituskuludest, tingimise, et omawalitsus riiklise laenuga ühesugustel alustel omalt poolt lisaks annab kogukondlist toetuslaenu wähemalt ühe seitsmendiku osa suuruses riiklisest laenust.

Juhataja **J. Kukk**: Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on § 4 wastu wõetud.

Aruandja **J. Laidoner** (loeb): § 5. Laen kustutatakse igaaastaste ühesuuruste kustutussummadega aja jooksul,

mille peale ta wälja antud, ja kolmandast aastast peale, laenu tähtaja algusest lugedes, maksab laenusaja laenu pealt 4%, arwates laenu kustutamata osast.

Juhataja **J. Kukk**: Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on § 5 wastu wõetud.

Aruandja **J. Laidoner** (loeb): § 6. Wabariigi Walitsusel on õigus täiendawaid määrusi anda käesolewas seaduses ettenähtud toetuslaenu wäljaandmise korra, laenu kindlustamise, tarwitamise ja kustutamise kohta.

Märkus. Riiklise toetuslaenu kindlustamiseks kinniswara peale tehtawad obligatsioonid ei käi obligatsiooni tegemisel wõetawa maksu, (Seadus nr. 268 „Riigi Teataja“ nr. 137/138 — 1920 a.) alla.

Juhataja **J. Kukk**: Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on § 6 wastu wõetud.

Peale kolmandat lugemist tuleb nüüd terwe seadus lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on seadus III lugemise järele lõpuhääletamisel wastu wõetud.

Riigikogu läheb päewakorras edasi.

6. Meriasjanduse Üleüldise komisjoni aruandja A. Anderkopp: Üleüldise komisjoni aruandja A. Anderkopp: Mul oli au eilsel Riigikogu koosolekul tähelepanu juhtida nende põhimõtete peale, mis sunniwad üksikuid tehnilisi asutusi, kes semmi laiali loobitud olid, ühe ministeeriumi alla koonduma. Ühe sarnase eelnõu kohta on Riigikogu eile juba seisukoha wõtnud, kuna tänases päewakorras on meriasjanduse peawalitsuse ja laewasõiduameti ülewiiimine kaubandus-tööstusministeeriumi alt teedeministeeriumi alla, mis nendesamade põhimõtete peale rajatud on. Sellepärast teen ettepaneku seda seaduseelnõu I lugemisel wastu wõtta.

Juhataja **J. Kukk**: Aruandja poolt on ettepanek tehtud seda seadust I lugemisel wastu wõtta. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on seadus I lugemisel wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

7. Riigi 1922 a. Th. Pool (töer.): eelarwe II lugemisel. Sõjaministeerium. Lugupeetud Riigikogu liikmed! Sõjaministeeriumi eelarwe on kõigi Riigikogu liigete poolt, nii eelarwe-komisjonis, kui ka Riigikogus, suurt tähepanu leidnud. See oleb kahtlemata sellest, et riigi eelarwest lõwiosa just sõjaministeeriumi peale langeb. Sel põhjusel on ka toonitatud: kui meie tahame oma riigi wäljaminekuid wähendada, siis on tarwilik just sõjaministeeriumist peale hakata. Eile esitas härra sõjaminister põhjendusi, mis tema arwates sõjaministeeriumi wäljaminekuid sel kujul, nagu nad Riigikogule esitatud on, põhjendama peawad. Härra sõjaminister läks wälja aksioomist, et kel Eesti riiki waja on, sellel on waja ka sõjawäge. Ei saa salata, et riigikaitse meile suuri kohustusi peale paneb, ja wististe ei ole ka keegi tahtnud eitada, et meile riigikaitseks summasid tarwis oleks. Teiselt poolt ei saada ka seda salata, et praegustes oludes riigikaitse suuremaid summe nõuab, kui seda loomulikkudel aegadel waja oleks. Ma nimetan siin üksikuid põhjusi, mis weel kellegi poolt siinamaani ette toodud ei ole. Nimelt on meie sõjawägi teatawas organiseerimise staadiumis, kus palju niisuguseid wäljaminekuid tuleb teha, mis loomulikkudel aegadel ära jääwad. Näituseks olgu toodud: kasarmute ehitus, millest meie riik wõrdlemisi wae- ne on. Meie soomusrongide meeskond on neil põhjustel sunnitud weel rongides elama, mis palju kütte ja ka teisi kulusid nõuab. Edasi tuleb sõjawäele tagawarasid soetada, niihästi intendantlisi, kui ka warustuse alal, kuna teised riigid wõrdlemisi rikkad on sõjawäe warustuse poolest, muuseas näituseks ka Soome, kel suuremad tagawarad Wene ajast järele on jäänud. Kuid ma arwan, et kõige selle peale waatamata siiski ka praeguse olukorra juures wõimalik on sõjaministeeriumi eelarwet wähendada, kui selleks tõesti kindel tahtmine olemas on. Ei ole teadmata, et riigi julgeoleku kindlustuseks teatawa organisatsiooni juures wõib wäga suuri wäljaminekuid teha, kuid siiski wõib tulu sellest kindlustusest wäga wäikene olla. Näituseks olgu ette toodud Wenemaa olukord. Teiselt poolt on wõimalus olemas parema organisatsiooni juures wähema kuluga sedasama, wõib olla suuremaidki tagajärgi kätte saada, ilma et riigikaitse selle all wõiks kannatada. Kuigi ma sõjawäe alade eri-

teadlane ei ole, loen oma kohuseks siiski üksikuid alasid näidata, mis sõjamineisteriumi eelarwe arutamisel alamkommissjonis silma puutusid, kus wõiks kokku hoida, mille kohta isegi sõjamineisteriumi esitajate poolt selles mõttes wastu ei waieldud.

Kõige pealt määrab sõjawäe wäljaminekud ära sõjawäe koosseis ja sõjawäe suurus. Omalajal seadis Wabariigi Walitsus kokku teatawa kawa, missuguse suuruseni meie sõjawäe arw pidi wiidama. See oli sõjawäe eriteadlaste poolt läbi waadatud ja meie oludele küllalt kohane leitud olewat. Kui ma nüüd eelarwe alamkommissjonis meie praeguse sõjawäe arwu teada sain, siis olin ma täiesti üllatatud, et see arw tuntawalt sellest üle käib, mis rahuaja normiks omalajal oli määratud. Arwusid ei saa siin loomulikult tuua, kuid ma wõin ütelda, et lahkuminekud ei ulata mitte kümnetesse protsentidesse, waid, wõib olla, sadadesse. Hiljuti torkas mulle silma muuseas Hollandi sõjawäe suurus. Nagu teada, on Holland rahwaarwu poolst meist palju suurem. Kuid ma pean tunnistama, et meie sõjawägi suuruse poolst Hollandi omast mitte taha ei jää. Siin paistab, vähemalt minule, et walitsus mitte enam seda sihtjoont silmas ei ole pidanud, mis omalajal üles seati, waid mõnesugustel teadmata põhjustel on ta asunud teisele seisukohale. Oletame aga edasi, nagu sõjamineister tähendas, et sõjawäe arwuline suurus oleneb ära Riigikogust.

Ka sel korral kui meie praeguse sõjawäe korra fikseerime, wõime teatawaid organisatsioonilisi uuendusi läbi wiies, sõjamineisteriumi kulusid kokku hoida. Kõige pealt torkab meie sõjawäe korralduse juures silma sel alal rida asutusi, keda ära kaotada wõiks. Nende peale juhti juba eelarwe-kommissjonis tähelepanu. Paljude asutuste ära kaotamise asjus andsid ka sõjawäelased järele. Kuid fakt on see, et neid asutusi siamaani mitte kaotatud ei ole. Sarnastest asutustest nimetan ma siin kõige pealt merewäe staapi. Edasi wõin nimetada merewäe intendantuuri. Kuigi intendantuuri koosseis mitte wäga suur ei ole, siiski nõuab ta kaudseid kulusid, mis nagu teada iga sõjawäeosa kohta wäga suure osa wälja teeb. Asutuste hulka, keda kaotada wõiks, kuuluvad ka diwiisi intendatuurid. Nende juures on weel olemas eesrinna keskladud. Nende üles-

andeid wõiks teiste sõjawäe korralduste peale panna. Teatawaid ühendusi oleks wõimalik läbi wiia eriti ka majanduslisel alal. Eelkõneleja härra Martna poolt on juba nimetatud üksikuid asutusi, mida wõiks koondada. Nende hulgas olid sõjawäe trükikoda, alamohwitseride ja kadettide koolid. Siin märgiksin ma weel ära sõjawäe ringkonna ja sõjawäe staabi. Need asutused asuwad wististe ühes majas, kuid neil on siiski praegu kaks majandust, mida ühendada wõiks. Edasi wõtame Peipsi merewäe. Tema saab warustust otsekohe Tallinnast, kuid seda wõiks ta wäga hästi ka Tartust wastawatelt asutustelt saada. Sedasama wõib ütelda Narwas olewate merewäe sõjawäe korralduste kohta.

Üksikute asutuste juurde minnes ei saa ära märkimata jätta nende suurust. Ma pean silmas eriti intendantuuride koosseisusid. Ma ei waidle selle põhimõtte wastu, mis meil sõjawäe korralduses aluseks on wõetud, et meie peaksimed sõjawäe üksused, mis sõjaajal tarwis, ka rahuajal alal hoidma. Kuid minu arwates ei tähenda see weel seda, et nende üksuste koosseisud täielikult alal peaks püsima, sest neid on wõimalik alal hoida ka õige wäikese koosseisu juures. Meil on praeguse korralduse juures wististe süüdi see üldine süsteem, mis ainult sõjamineisteriumi kohta ei maksa, waid mis osalt ka teiste ministeeriumide juures märgata wõib. Nimelt on lugu see, et meil wäga laialt osakonna juhatajaid on, kes mitte ise tööd ei tee, paberid ei täida, waid ainult resolutsioone kirjutawad. Näituseks sattus meie eelarwe alamkommissjon koosseisude peale, kus on juba teataw osakonna ülem olemas, seal on olemas abi, wiimasel omakord weel teine abi jre. Osakonna juhataja on nime järele ainult osakonna esitajaks, tema teeb resolutsioone, kuna aga tegelikult tööd teewad abid ehk asjaajaja.

Wõiks wäga palju ka teha, kui sõjamineisteriumi tööd teiste ministeeriumide töödega kokkukõllasse wiia. Siin nimetati juba üksikuid alasid ja sellepärast nende juures pikemalt peatama ja üksikasju ette tooma ei hakka. Wõiks meelde tuletada hõõrumisi, mis on sidesakonna ja postiosakonna wahel, kus paralleelasutusi tahetakse luua; teiseks — haigemajasid. Edasi wõiks nimetada wahekordi soomusrongide ja raudteewalitsuse wahel. Kuna raudteewalitsus, näituseks, omi parandustöid ühe põhimõtte järele ar-

wustab ja hindab, hindab tema sõjamineisteriumi töid sootu teiste põhimõtete järele. Tema ei võta neid mitte tükitöö alusel teha, vaid arwab tasu päewatöö järele ja sellele 160% üldisteks kuludeks juurde. Torkab silma, et üks ministeerium waatab teise ministeeriumi tööde, mitte kui riigi, vaid kui täiesti võõra asutuse tööde peale. Siin on jutt raudtee alal, kuid on kindel, et neid mujal veel ette tuleb.

Edasi on ala, mida küll on nimetatud, kuid mis senni lahendamata on ja mille peale tähelpanu peaks juhtima, s. o. meie sõjawäe wabastamine piiri ja rannawalwest. Võib ja oletada, et sellega suuri kokkuhoidmisi ette võtta ei saa, sest kui meie sõjawäe sellest teenistusest wabastame, peab mõni teine ministeerium wastawa korralduse asemele looma. Kuid ma arwan, kui seda teenistust sõjawäe pealt ära võtta, siis märksa odavamalt seda uut korraldust wõiks luua. Lugu on see, et sõjawäes on oma kindel shablooniline kord välja töötatud, mis rannakaitsese korralduse väga raskeks ja kulukaks teeb. Wõtame, näituseks, hobuste pidamise küsimuse. Sõjawäes on walwurid ühed, nende jaoks lahus woorid, kellel oma ülemad ja sõdurid on. Kui see korraldus aga, näituseks, rahaministeeriumi wõi siseministeeriumi alla üle wiia, siis wõiks needsamad walwurid ise enesel hobuseid pidada ja terwe woor kukuks ära. Teise ministeeriumi all olewad walwurid saaksid wastawa palga ja wõiksid ise ka toitu koha peal muretseda.

Kuna praegu piiriwalwe alal terwe suur aparaat on loodud ja suur osa sõjawäest piiriwalwe teenistuses asub, wõiks sõjawäe wabastamisega piiriwalwe tööst tuntawalt wäljaminekuid vähendada. Neid sõjawäeosasid, kes praegu piiriwalwega seotud on, wõiks ära tarwitada õppuseks, üldist sõjawäe koosseisu sellele wastawalt aga vähendada. Need oleks peajoontes tähtsamad alad, kus sõjawäge kokku tõmmata saaks.

Üldiselt kõige sõjawäe kohta torkab aga silma kantsleilikkus, mis asjaajamise alal walitseb. Ei wõi salata, et kantsleilikkus ehk bürokratismus kõikide ministeeriumide juures paheks on muutunud, kus asju lihtsustada wõiks. Kuid sõjamineisteriumi juures on ta eriti õitsele lõõnud. Alamkommisjonis tuli alata küsimuse alla, kas ei saaks mitte vähendada kantsleilikkust. Asutuste esitajad, kes eelarwe arutamise puhul koosolekul wiibisid, toonitasid aga, pea

erandita, et see praeguse korra juures mitte wõimalik ei ole, sest et asjaajamine kantsleilikkuses väga keeruline on. Paistab, kui see nii edasi kestab, siis wõib lihtsalt paberiputus tulla. Loomulikult on ka ametnikkude arwu selle juures raske vähendada. Kantsleilikkuse alal ei saa mitte üksikutes wäeosades muudatusi ette võtta, vaid lihtsustusega peab keskastutusest peale hakkama. Et siin mitte palja sõnadega tegemist ei ole, selleks toon ette ühe wäikese näituse meie sõjawäelisest asjaajamisest. Näitus on pärit isikult, kes majanduslikel alal paljudel kohtadel teeninud on ja räägib juhtumisest, kui keegi iseseisew wäeosale omale intendantuurist mõnda asja soowib, siis peab ta kõige pealt eelnõudmisega diwiisi intendandile kolmes eksemplaaris esinema. Kui intendant ei tea, kas nõutawat asja ladus leidub, siis minnakse eelnõudmisega diwiisiülema juurde. Kui diwiisiülem nõudmist kinnitab, siis tähendab see seda, et asi peab välja antud saama. Diwiisiülemalt läheb nõudmine uuesti diwiisi intendandi kätte, kes sellele oma märkuse peale teeb. Peale selle läheb nõudmine kraami jaoskonda, kus sellele resolutsioon peale pannakse. On kraamiladust üks eelnõudmise leht tagasi tulnud, tuleb uuesti pärisnõudmisega neljas eksemplaaris diwiisi intendandile esineda, kes seda kinnitaks. Nõudmise eksemplaaridest lähewad jällegi kolm kraamiladusse, laduwalitsejale jne. Mõnel pool antakse selle nõudmisega nõutud kraam otsekohe välja, kuid mõnel pool tuleb veel mõnda wormi täita nõutud kraami kättesaamiseks. Peale kõikusguste wormitaitmistest saadetakse üks eksemplaar laduwalitsejalt intendandile, üks paber kraami nõudjale ja kolmas jääb laduwalitsejale enesele. Selleks, et kindlaks teha, kas antud kraam tõesti kõlbulik on, moodustatakse komisjon, kes kraami wastu wõtab. Selles komisjonis on järgmised liikmed: 1 wäeosast, 1 kraamiladust ja 1 intendantuurist. Kraami wastuwõtmise üle tehakse akt kolmes eksemplaaris, millest üks eksemplaar läheb diwiisi, teine jääb ladusse ja kolmas wäeosasse. Asjaajamise keerulikkuse üle on väga palju etteheiteid tehtud. Ainukeseks põhjenduseks tuuakse ette, et seda kõik waja on kuritarwituste ärastamiseks sõjawäes. Kuid tihti hõlbusab just keeruline asjaajamine kuritarwitusi. Et seesugune wormi täitmine ja asjaajamine kantsleilikkuse tööd raskendab ja

ühtlasi ka kulusid suurendab on aga ilma pikema seletuseta arusaadaw. Missuguse kurioosumini kantselei asjaajamine wõib jõuda, näitab järgmise lugu. Omalajal likwideeriti III diwiisi. Diwiisi moodustawad osad wiidi Pärnu, diwiisi intendant jäi aga Narwa. Ühel wäeosal oli tarwis petrooleumi, nii umbes puuda ümber. Et kraami ilma intendandi resolutsioonita ladust wälja ei anta, siis sõideti selleks Pärnust Narwa intendandilt resolutsioone saama. Et sarnane olukord mitte loomulik ei ole, on arusaadaw. Et seisukorda parandada, selleks tuleb asjaajamist lihtsustada ja nimelt sel teel, et üksikute sõjawäeosade peale rohkem kohustusi pandaks. Peab tähendama, et sõjawäe keerulist asjaajamist ei tule mitte ükski sõjaministeeriumi arwesse panna, waid osa wormitäätmisi on ka teistest oludest tingitud. Toon näituse korraldusest, mis mitte otsekohe sõjawäest ära ei olene. Kui ma ei eksi, peawad wististe merewäes, wõi oli see kusagil mujal, sõjawäeosad kõiki sisseosteid wähepakkumise teel tegema ja sellest „Riigi Teatajas“ kuulutama. Wõiks tähendada, et wähepakkumise teel ostmine üldse sugugi kõige otstarbekohasem ei ole. Seda toonitasis muuseas sõjawäeesitajad ise, et wähepakkumisel asjad tihti kallimaks lähewad, kui turult ostes. Lepingud tehakse pikema aja peale, kus juures müüja ennast garanteerima peab igasuguste juhtumiste wastu ja sellest o'eneb, et lõppude-lõpuks nende lepingute põhjal ostud kallimaks lähewad, kui otsekohe ostes. See kõik on siiski kõrwalise tähtsusega. Peapõhjus seisaks selles, et sõjawäe intendantuur on kogu warustuse muretsemise liiga tsentraliseerinud. Kõigi niisuguste asjade ajamiseks, mis wanal Wene ajal kohapeal toimetati, on loodud suur aparaat. Härra sõjaminister tähendas, et terve rida neid asutusi on endisest walitsusest pärandatud ja sellepärast ei saa seda nüüdse walitsuse arwele panna. Wõib olla, et see tõesti nii on, kuid ma tahaksin ühte märkida, et nüüd, kus pahed ilmsiks tulnud, peaks neid kõrwaldatama. Minule paistis sõjawäe eelarwe-komisjonis töötades, et neid paheid wähendada ei taheta, waid waadatakse isegi eelarwe-komisjoni kui wäenulise asutuse peale. Sõjawäe esitaja ütles otsekohealt: „Teie waatate meie, kui kurjategijate peale, kes riigi raha raiskawad.“ Mulle paistis, et eelarwe kokkuseadmisel mitte riiklisest seis-

kohast wälja ei minda, waid ametiasutuse seisukohast. Sagedasti, kui wõimalik oli wäljaminekuid kokku hoida, ei leitud ametiasutuse poolt wastutulekut. Katsutakse seda, mis kord shablooniks saanud, ikka jälle korrata. Seda wõiks nii mitmel korral konstateerida. Wõtame, näituseks, autode wõi hobuste loo. Eelarwe-komisjon kärpis siin 10 miljoni ümber wäljaminekuid, mis näitab, et siin teistsugune mõõdupuu wäljaminekute suhtes walitseb, kui mõne muu ministeeriumi juures. Kuna mujal lahinguid peetakse ühe ehk kahe hobuse pärast, on sõjawäes hobuste arw wäga suur. Seal antakse wõimalust niisugustel ametnikkudel autosid ja hobuseid tarwitada, mida teistes ministeeriumides keegi nõudma ei lähe.

Kõik need wäljaminekute kokkuhoidmised ja kärpimised on sarnased, mida wõimalike ei ole aga eelarwe korras teha. Seda tuleb teisel teel, nimelt koosseisude läbiwaatamise teel, läbi wiia. Koosseisude läbiwaatamine ei peaks aga mitte ametiasutuse enese hooleks jäetama, waid walitsus peaks oma esitajate kaudu asja korraldama. See on üldine nähtus, et kui ametiasutustes wähendusi ette wõetakse, siis see kuidagi läbi ei lähe. Tuuakse põhjendusi ette, mis näitawad, et läbi wiia ei saa. Just samasugune lugu on sõjaministeeriumis. Kordan weel, et siis kui walitsuse poolt initsiatiiv wälja läheb, siis on sõjawäe alal kokkuhoidmine wõimalik, ilma et riigikaitse selle all kannataks. Minu tundmise järele ei o'le Wabariigi Walitsus siia saadik sõjaministeeriumi tähelpanu küllalt selle nähtuse peale pööranud.

W. Ernits (sd.): Tahan käsitada ainult ühte punkti sõjaministeeriumi eelarwest: § 4 ajutised kulud, mis üles wõetud summas üle 9½ miljoni. Mina alguses arwasin, et üks osa sellest summast läheb reasõdurite hariduslise tasapinna — raamatukogude, sõduritekodude jne. ülewälpidamiseks. Kui ma selle asja peale lähemalt waatasin, siis leidsin, et selles mõttes õige wähe tehakse. Meie sõduritekodu on küll asutatud, kuid see asi on siiski üldiselt kaunis puudulik. Kui on sõjawäel kohustusi rahwa ja riigi kohta, siis peaks ka riigil kohustusi olema sõjawäelaste wastu ja neid ei tohiks mitte kahe silma wahela jätta, nii et neil sõjawäeteenistuse aeg elust täiesti nii kui hukka läheks. Seda aega peaksid noored

inimesed oma arenemiseks võima ära kasutada. Praegu on aga selles mõttes tühi koht ja waba aeg mõjub nende peale demoraliseeriwalt. Wõiks küll arwata, et sõduril õppusest waba aega järele ei jää, kuid waimliselt on see aeg ikkagi tühi aeg ja oleks wõrdlemisi kerge ühte ehk kahte tundi waimliste huwide jaoks päewas määrata. Ma olen kõnelenud sellest mitme sõjawäe juhatajaga, ja nemad on arwamisel, et sõjawäelastele wõidak korraldada mitmesuguseid loenguid, karskusest, teadusest jne. Katseid on selleks tehtud, kuid need on puudulikud ja wai kides neist mööda minna ei saa. Toon teile ühe näituse, kus ma ise kaaskuulaja olin. Keegi noor ohwitser, lipnik, pidas sõduritele loengut Eesti ajaloo st. Ta algas 700 a. pärast Kristust, andis sellest ülewaate kunni 1800 aastani ja sealt edasi kunni praeguse ajani. Kogu loeng kestis 1½—2 tundi ja selle kestwusel anti ülewaade kogu ajaloo st, ilma et selle juures mingisuguseid näitusi, õpewahendid, kaartisid ja pilte oleks näidatud. Kogu ettekanne oli abstraktne ja nii mitmekesine, et sõdurid, kellel ajaloo st wäga puudulikud teadmised, sellest wae walt midagi wõisid aru saada. Sõdurid kuulasid pealiskaudselt ja ehk ei kuulanudki. Toolide wahel jändas üks koer ja selle peale oli rohkem tähelpanu pöördud, kui loengu peale. Minu arwates ei ole niisugusest loengust mingit kasu ja ma arwan, et sõjawägi ise loengutega hästi hakkama ei saa. Selleks oleks sellekohaseid õpejõude tarwis mobiliseerida. Karskustegelased on wiimasel ajal katseid teinud sõjawäes karskusloenguid ja karskusseltse korraldada wõrdlemisi heade tagajärgedega. Nii on karskusseltsi ringe asutatud Narwas, Wõrus, Pärnus ja arwatawasti wist mujalgi, kuid sellega ei tohiks weel mitte lõpp olla. Karskusseltsi kesktoimkond ei suuda oma algatusel sõjawäe waimliste huwide eest hoolitseda, sest see on wõrdlemisi suur töowäli ja loengute korraldamised nõuawad suurt hulka inimesi ja suuri kulusid. Kaasa tundma ei peaks siin mitte üksi ainult karskustegelased, waid siin on tarwis kogu rahwa ja walitsuse toetust, et seal loenguid, raamatukogusid, lugemistubasid jne. korraldatakse, et sõdurid aega kasulikult wõiksid ära kasutada ja oma moraalset ja waimlist tasawinda tõsta. Meie sõdurite haridus on Wene algkooliaegne haridus, ja siis wäga puudulik. Sõjawäes wiibimise aeg on aga kõige

parem aeg hariduse täiendamise suhtes. Siin peaks waimlist huwi neile nõnda palju pakkuma, kui wõimalik, et nad sõjawäest rahwa hulka tagasi minnes, heameelega selle kasulikult möödasaadetud aja peale tagasi mõtleksid. Kõnelesin isiklikult selle küsimuse kohta Riigiwanemaga ja tema soowitusel tegin ettepaneku Wabariigi Walitsusele, et see eraldi summa sõdurite hariduse tõstmiseks eelarwesse ülesse wõtaks. Sõjaministeeriumi eelarwesse on summa üles wõetud, kuid mina kahtlen selle juures, kas see summa tõesti selles mõttes tarwitatud saab nagu mina kawatsesin. Olen kuulnud, et Riigikogul olla traditsioon ühtegi summat mitte wastu wõtta, kui Wabariigi Walitsus ei ole seda eelarweseaduses ette pannud. Sellepärast teen ettepaneku, et selle asjaga energiliselt peale hakataks ja et Wabariigi Walitsus II ja III lugemise wahel sellekohase summa üles wõtaks. Mina omalt poolt teen ettepaneku sõjaministeeriumi eelarwesse 500.000 mrk. ülesse wõtta sõdurite waimliste huwide edenemise kindlustamiseks.

J. Wain (sd.): Lugupeetud rahwasaadikud! Sõjaministeeriumi eelarwe on see, mille juures kõikide rühmade esitajad kokkuhoidmisest on rääkinud. Kuid ettepanekuid vähendamise kohta ei suuda wist küll keegi teha, sest 1½ miljardiline eelarwe on surutud 19 paragrahwi ja need ütlewad Riigikogule wäga wähe. Peab aga tähendama nendele kokkuhoidmise sõpradele, kes eelarwe-kommisjonis olid, et nad seal selle wajaadusest rohkem oleks pidanud lugu pidama ja õige suuri kärpimisi tegema. Oleks wõidud märksalt kulusid vähendada, ilma et riigikaitse selle all ise oleks kannatanud. Kui silmas pidada seda, mis riigikontroll eelarwe juures ette tõi, et 1921 a. awalikuks tehtud kuritarwituste summa üle 25% sõjaministeeriumi sama aasta eelarwest wälja teeb, siis peab oletama, et sõjaministeerium neid kuritarwitusi ainult sellepärast sallida wõib, et tal raha ohtralt kääs on.

Eelarwe arutamise puhul ei saa meie riigikaitse korralduses niisuguseid põhjalikka muudatusi teha. Räägitud on, kuid ka jutud on igatahes pealiskaudsed. Härra kindral Laidoner puudutas buuride rahwamiilitsat ja Briti sõda, tuues ette buuride sõja kaotamist. Peab tähendama, et see wäga imelik oleks, kui buurid suurt ilmariiki sõjas wõitnud oleks, sest rah-

was, kes wast mõni kümnendik Briti rahwast, ei oleks suutnud wõita ka siis, kui kõik buuride mehed ja naised kõige paremini sõjaliselt oleks wälja õpetatud ja tehniliselt wiimase wõimaluseni warustatud. Schweitsi ja Norra kohta tähendati, et seal on rahwamiilits geograafiliste tingimiste tõttu wõimalik; tema sõjawõimet aga pole proowitud. Kuid alalise sõjawäe puudumisega puudusid ka sõjakad kindralid, sõjakas ohwitseride korpus, puudusid parteid, nagu Saksamaa sõjapartei; alalise sõjawäega maades tarwitawad need kõik sõjariistu, ähwardawad ja sunniwad sellega naabrid sõja wastu walmistama. Samuti on arusaadaw, miks buuride sõja lõpul 15% lipu alla kutsututest wäejooksikuteks muutusid. Igaüks sai aru, et suur ilma-riik wäikese rahwa ära mulib: kui lootus sõda wõita kadus, siis oli täitsa loomulik, et inimesed enam riskeerida ei tahtnud ja enne wormilikku allaandmist sõjawäest lahkusid.

Meie wõiksimine riigikaitse kulused vähendada 2 sihis: wäeteenistuse aja lühendamisega ehk vähema arwu lipu all pidamisega. Kui praegu suudetakse 1½ aastaga meie noorimehi riigikaitse walmiks õpetada, siis peab arwama, et kui meie koolide wõrk teostatud saab ja selle läbi rahwaharidus tõuseb, on noormeeste sõjaline ettewalmistamine kergem ja saabki wõimalikuks teenistuse aega vähendada. Sellepärast peab praegusel ajal rahwahariduse tõstmise peale suurt rõhku panema.

Eelarwe-summade tarwitamise kohta puudutan asju, mis juba minewal aastal eelarwe juures ette tõin ja mis tänawuse eelarwe arutamise ajaks kindlama kuju on saanud. Härra sõjaminister tähendas, et kuritarwitused sõjawäes on wanad, on tekkinud sõjaajal, milleks süüdi halb administratsioon. Kui arutati 1921 a. sõjaministeeriumi eelarwet, siis jäi minule mulje, nagu seda ka aruandja, härra Pool, täna ette tõi, et kuritarwitusi ei taheta vähendada. Härrade sõjaministrite poolt on lõpetatud rida asju, kus sõjawäelistes kuritarwitustes süüdistati. Samuti näitan, kus riigi raha on pillatud, ilma et keegi kedagi süüdistaks. Toon ette ainult neist, mis ei kuulu sõja ajasse.

Ainete hinnad on turul teatawate hooegade wiisi kõrgemad ja madalamad. Meie rahwawägi tarwitab muuseas ka sealha. Sigu nuumatakse meil kartulitega, kartulid hakkame saama alles

augustis, wõtmise aeg on septembris. Juulis, augustis on pealegi wälised põllutööd, mispärast harilikult sel ajal sigu ei nuumata. Sellepärast on augustis, septembris sealha kallim, kui kunagi aasta kestel. Meie sõjaministeeriumi intendantuur tegi aga läinud aasta septembrikuul lepingu rahwawäe warustamise kohta sealihaga, wõttes aluseks septembri hinnad. Leping maksab kuus kuud. Sel ajal oli sealha hind 30 marka nael ja niisuguse hinna peale tehti ka leping. Teame aga, et waheajal sealha hind langes 18 marga peale nael. Rehkendage nüüd 12 mk. naela pealt mitme kuu kestel alla ja rehkendage see terve sõjawäe peale ära, siis saate summa, mis miljonitest koos seisab.

Kapsa operatsioonid. Kaubeldi kapsaid 30.000 puuda, 120 mk. puud, kuna turuhind sel ajal oli 45 mk.; ülemaksetud summa on 2.250.000 marka; see oli 1921 a. Selle, 1922 a. algul osteti ka 15.000 puuda kapsaid, 77 mk. puud. Turuhind oli sel ajal 35—40 mk. puud. Selle 15.000 puuda kapsastega ei warustata muidugi mitte terwet sõjawäge 1922 a. kestel, kuid wahe turuhinna ja makstud hinna wahel on siiski oma 600.000 marka. Sarnased operatsioonid ei ole sõjaministeeriumi keeles weel kuritarwitused, neid ei uurita, neid uurimisi ei lõpetata, ei tule ka lõpetada. Kuid kui niisugused ja sarnased ostmised kõrwaldatud saaks, siis wõiks sõjaministeeriumi eelarwet märksa vähendada.

Ostutingimiste muutmine. Tõuseb küsimus, kuidas sarnased asjad sõjaministeeriumis wõimalikud on? Mispärast ei tule need pakkuma, kes selle hinnaga wõiks sõjaministeeriumile warustust müüa, millega nad seda turul müüwad? Selle küsimise peale wastatakse muidugi, et turulkauplejad suuremat pakkumist ei suuda enese peale wõtta. Siis peaks majandusteadlased wahetele tulema ja seletama, kas wõiks suuremat hulka ka selle hinnaga müüa, kui vähemat. Mina olen senni kuulnud, et suuremal wiisil ostes hinnad odawamad on. Wõib olla, et sõjaministeeriumil teine majandusteadus on. Operatsioonid saawad aga meile arusaadawateks, kui arwesse wõtame, et sõjaministeeriumil ei ole wiisiks pakkumiste juures kindlaid tingimisi ette panna. Need olenewad wäga tähtsalt sellest, missugune müüja on. Nagu mul minewal aastal näha tuli, muudetakse pärast pakkumist lepingud teatud wiisil

ümber. Kui müüja on wastutulelik, siis kergendatakse tingimisi, kui ta aga wastutulelik ei ole, siis saavad need tingimised igatahes niisugusteks tehtud, et vähempakkumisel kauba muretsemise enese peale võtnud äriees oma käsiraha sisse peab jätma ja ära minema. Ja sarnase tegutsemisega on nii kaugele jõutud, et sõjaministeeriumi suurtest pakkumistest soliid ärid osa ei võta, vaid võtavad osa sahkerdajad ja nurgatagused kaubitsejad, kellega võidakse kõõgiukse kaudu igasuguseid lepinguid teha, neid pärast pakkumist veel muuta ja riigikassast raha maksta. Seal on see koera haud.

Sarnane poliitika kestab aga sellepärast edasi, et sõjaministeeriumis varem sõjawäeliste kuritarvituste kohta isugune arwamine walitses ja praegu härra kindral Soots'i ajal walitseb. Käsi peseb kätt.

Mööda minnes võiks nimetada seda tuntud autowärwimise lugu ja riigikontrolli pitsari murdmist. Waadatagu sõjaministeeriumis riigikontrolli peale kuidas tahes, aga riigikontroll on meil praegu Riigikogu asutus ja sellepärast peaks sõjaministeeriumil niipalju korrektsust olema, et ta riigikontrolli pitsarit samuti tunnistaks, kui kohtu omagi. Aga selleaegne sõjaminister k. m. Tõnisson kirjutas juurdluse peale, et seda auto ümberwärmimist oli tarwis wastuluuramiseks. Sellepärast pole võidud seda ka pitsari all pidada. Peab aga tähendada, et seda wastuluuramist ei toimetatud mitte waenlase maal, vaid Nõmmel, Pirital jne.

Rkl. Ast tähendas kindral Tõnisson'i metsaoperatsioonide peale. Nende kohta tegi jälle teine sõjaminister otsuse — juurdlust lõpetada.

Rahwawäe warustamine seebiga. Minewal suwel käsitasin 1921 a. eelarwe arutamise puhul seebi küsimust. Seep, mis sõjawäele anti, oli wee segu. Muidu teda kätte võtta ei võidud, kui paberi sees. Wene intendantuuri tehnilise komitee poolt on kokku seatud nõudmised warustuse kohta. Need on Wene sõjanõukogu poolt kinnitatud. Need tehnilised nõudmised warustuse asjus maksawad ka Eesti kohta, uusi igatahes välja töötatud ei ole. Nende nõudmiste kohaselt ei tohi sõjawäele antaw seep mahutada eneses rohkem kui 38% wett. Tähendab, maksimaalne weemahutus on 38%. 1920 a. algul osteti 5112 puuda 33½ naela seepi mingisuguse Hollandi kaubamaja „Homlanderi“ käest. Waadake, see on juba wist niisugune nurga-

tagune äri, sest keegi ei ole niisugusest kaubamajast ei enne ega pärast kuulnud ja kui Hollandist järele päriksime, siis waewalt tuntakse teda seal niigi palju. Analüüs riigi kesklaboratooriumis näitas, et proowid sisaldawad wett kõige vähem 29% ja kõige rohkem 38% — niisugused andmed anti riigi kesklaboratooriumist — järjelikult wastasid proowid täiesti nõuetele. Wäeosadesse jõudes oli seep halb. Wäeosad ei tahtnud teda wastu võtta, kuid warustuswalitsuse poolt ähwardati: kui teie seepi wastu ei võta, raha meie teile eelsummana ei anna. Mina nõudsin riigikontrollilt teateid selle üle, mis nemad selle küsimuse lahendamiseks teinud. Riigikontrollist wastati, et härra intendant Karunga olla seletanud, kuidas niisugune seep ostetud sai, nimelt sündinud seebi wastuwõtmine uute proowide järele tema nõusolekul. Seep olnud pisut niiske, kuid tarwitamiseks üsna kõlbulik. Kui meie siin läinud suwel eelarwet arutasime, lamas see seep sõjawäeosade ladudes, sest kuigi warustuswalitsusest võidi diwiisi intendandidele ja polgu majandusülematele teda kaela määrada, ei jätkunud neil energiat selleks, et teda sõduritele oleks suudetud peale sundida. 1921 a. juunikuul on riigi kesklaboratooriumis teine analüüs tehtud seebi kohta, mis wäeosadest tagasi toodi, kus ta 1½ aastat seisnud ja kuiwanud. Peale ligi kahesuwelist kuiwamist sisaldas seep 58,9% wett, see on ligi 21% wett rohkem, kui ülemäär Wene normides. Sõjakohtu prokuröör uurib seda asja ja jõuab umbes samal ajal, kui seep teist korda laboratooriumis oli, otsusele, et asi tuleb lõpetada, sest komisjoni liikmeid ei saa kuritarwituses süüdistada, nemad on proowid intendandi käest saanud ja selle järele kauba wastu võtnud. Nii palju kui minul teada, seisabki süüdistusakti nurgal härra sõjaministri resolutsioon: „lõpetada“. Rääkisin sarnaste küsimuste pärast kohtupalati prokurööriga ja tema oli teisel arwamisel, kui sõjawäe prokuröör ja härra sõjaminister. Tema ütleb, et kui juurdlus juhib ühe ehk teise, isegi kas tunnistaja ehk ka kaebaja peale, siis peab seda juurdlust tingimata jätkama ja peab prokuratuur süüdistuse ise üles võtma. Ta näitas ette paragrahwid selle kohta, et kui juurdluse toimepanijad kas lohakuse wõi arusaamatuse tõttu mitte ei käi seda teed, mis juurdlusmaterjal näitab, siis järgneb neile karistus, ja kui juurdlust teadmisega kõrwale juhitakse, siis on ka-

ristus palju suurem. Minu arusaamise järele on selles asjas intendantuur süüdi. Tsiwiil kohtuwõimud ei oleks sarnast asja kunagi lõpetanud. Ma võin sellele asjale veel juurde lisada ühte, et käesolewa aasta algul kaaluti seep, mis warustuswalitsuse ladudes järele oli, ära ja see oli ära kuiwanud 300 pd. Sõdurid, kes seda seepi vastu wõtawad, ei saa teda mitte kaalu järele, waid neile antakse teda tükkidena, wõi kangidena kätte.

Kui meie ükskord jõuame siseministeriumi eelarweni ja seal puudutame kaitsepolitsei peale minewaid summasid, siis toodakse harilikult ette, et kommunistid teewad kihutustööd; härra siseminister on mitu korda korranud, et nad Wenemaalt rahalist toetust saawad. Järjekult tulla siis ka kaitsepolitsei peale summasid määrata, kui meie tahame riiki alal hoida. Minu isiklik arwamine on, et ükski kommunistiline kihutustöö nii häid tagajärgi ei anna, kui üksainukene halwa seebi wõi mädanenud kapsa operatsioon. Kui mitte kommunismi seeme nii rammusat mulda ei leiaks, siis kuiwaks ta warsti ära, nagu teistes Euroopa riikides.

Täna oli meil maakomisjonis arutamisel wabadusristi kawaleeride maaga warustamise küsimus. Ma tooksin siin ühe näituse wabadusristi saamise kohta. Omal ajal tähendati, et on väga palju nõrga närwidega inimesi, kellele aumärkidega väga suurt rõõmu walmistada wõib. Pean tähendama, et enne ilmasõda Hiiwas wõi Buhaaras wõis osta 15 rubla eest väga suure aumärgi, mis mitte ainult üle rinna ei ulatanud, waid pool kõhtu kinni kattis ja läikis rohkem, kui ükski teine aumärk. Järjekult siis niisuguste asjadega iga inimest meelitada ei saa. Kui aumärk inimesi wahwusele üles õhutab, siis olgu ta pealegi, aga antagu seda ka wahwuse eest, muidu kaob tema maagiline jõud. Ma tooksin siin ühe näituse ristisaamise üle. See puudutab nimelt üht sõjawäe warustajat. Tähendatud inimene teenis I-se diwiisi ühe polgu majandusülemana, kust ta pärast tagandati. Nimelt oli see isik polkownik Bachman. Ta sai aga ametikõrgendust. Ma toon seda sellepärast ette, et härra sõjaminister siin eile õhtul tähendas, et halb attestatsioon ohwitseride demobiliseerimise juures mõnduandew olnud. Kas aga sarnase teguwiisi juures ka halb attestatsioon mõnduandew oli, see jääb muidugi härra sõjainistri enese otsustada. Juurdlus, mis selle härra kõrgemal kohal teenistuse kohta toime pandi, näitab sarnaseid asju:

wäeosasid warustatakse halwaksläinud produktidega; leib oli toores ja wõimatu halb; leiwatehased haruldased oma mustuse poolest ja leiwajahu paisumise protsent oli nii wäike, et mõnikord leiba isegi wähem saadi, kui jahu pandi. Härra diwiisiülemla olla kord tähendanud, et ma keelasin wee warastamise leiwa seest ära. Leiwale järgnewad mädamunad, halwaksläinud kurgid, peedid, spinatid ja kapsad. Ligi 5000 puuda kapsaid tunnistab arstline komisjon kõlbmataks. Pärast selgub aga, et halwaks oli läinud ainult 1000 puuda, kuna 4000 puuda wäeosadele wälja oli jagatud ning sõdurid olid kohustatud seda ära sööma. Peetakse 40—50 lüpsilehma. Piim jagatakse ilma arwele wõtmata ära, kuna haigemajad samal ajal piimapuuduse all kannatawad. Kõik see sündis sel ajal, kui rahwawägi landeswehriiga ägedaid lahinguid pidas. Sarnane intendandi tegewus kutsus wälja pearewisjoni ja mees tagandati diwiisi intendandi kohalt. Pean ütleva, et leht, kust ma seda ette loen, mitte kommunistiline ega sotsialistiline leht ei ole, waid wäga waike Wiljandi leht, mis harwa kellegile paha ütleb; ega ta siingi palju paha ei tee, waid registreerib ainult neid teeneid, mille eest üks ohwitser wabadusristi sai. Sõjawäe nuhtlusseaduse §§ 218 ja 219 ütlevad meile, kuidas tuleb hinnata kapten B. tegewust: „Lohakuse ehk hooletuse tõttu wägede warustamise eest kõlbmata ehk rikutud produktidega, saab karistatud rahuajal teenistusest wäljaheitmisega, sõjaajal aga kindluse wangistusega 2-st kuust kunni 4 aastani. Sünnib see aga meelega, — siis surmanuhtlus.“ Kui arstline komisjon 5000 puuda kapsaid kõlbmataks tunnistab, intendand nad siiski wälja jagab, siis ei sünni see wist küll mitte kogemata. Minul ei ole kellegi elu tarwis ja ma ei räägi ka sellepärast, et süütleole surmanuhtlus oleks pidanud järgnema, kuid waewalt tohiks aga inimest selle eest ka nii raske risti alla panna, kui nimelt wabadusrist on, mida ta elu aeg kandma peab. Nimetatud isik sai ka sellelt kohalt tagandatud, sai aga teist korda ametikõrgendust, sai warustuswalitsuse käskudetäitjaks ohwitseriks nimetatud ja tõuse wiimati korralduswalitsuse inspektori osakonna ülemaks ja saab kiiduwäärt teenistuse eest wabadusristi. Nii käiwad siis reas: mädamand kapsad, sahkerdamine, jahu weeks muutmise, aukõrgendused ja wabadusrist. Sama isik oli põllutööministeriumi tee-

nistuses, nimelt Järwamaal. Seal on saanud see mees väga analoogiliste asjadega hakkama: on müünud ümberkaudsetele taluperemeestele, mitte asunikkudele, ühes mõisas hobuse ja sõiduwankri wiiesaja marga eest, kelle väärtus arwatakse 5000 peale; teisele taluperemehele kaleshi 2 tuhande marga eest, mille väärtus arwatakse 45 tuhande margga peale. Ühest mõisast hobuse 12 tuhande 800 marga eest, kelle väärtus arwatakse 45 tuhande marga peale, siis pikkwanker jne. Enesele wõtnud veel ühe niidumasina 2360 marga eest, mille väärtus 12.000 marga peale arwatakse, detsimaal kaalu 720 marga eest, mille väärtus 2500 marga peale arwatakse, siis hobuseraha 500 marga eest, mille väärtus 2000 marka, koorelahutaja 900 marga eest, mille väärtus 1500 marka, wõimasina 360 marga eest, mille väärtus arwatakse 720 marga peale, 1 wedruwanker 240 marga eest, väärtus 14 tuhat marka, siis detsimaal kaal 54 marga eest, väärtus 2000 marka jne. Lugu lõppes sellega, et tuli jälle prokuröör ja agar riigiteenija tagandati sellelt kohalt. Aga attestatsioon ei olnud veel niiwõrd halb, et teda ei oleks wõinud sõjawäkke wõtta. Et mehel kuhugi minna ei olnud, siis tuli ta sõjaministeeriumi ja andis palwekirja sisse. Seal on komisjon, kes sõjawäkke wastuwõtmise küsimusi läbi waatab. See komisjon teadis ka kõiki neid asju ja andis eitawa otsuse. Kuid kindral-major Soots tegi komisjoni ettepaneku nurgale oma resolutsiooni: „Wastu wõtta“. (Hü ü e p a h e m a l t p o o l t: W a b a d u s r i s t k a!) Wabadusrist oli tal ju käes. Ma wõin teie rahustuseks ütelda, et teine kindral-major — Larka — tegi sama paberi peale ja sama päewa õhtul teise resolutsiooni: „Wabastada“. Päewakäskude järele teenis B. küll mõne nädala, aga tegelikult wist mitte. Härra sõjaminister tähendas eelarwe-komisjonis, et tema sarnaseid asju ei tea, aga Pagari uulitsal seda teatakse.

Wiimati pandi toime rewideerimine sõjawäe korteri- ja ehitusosakonna ladudes. Korteri- ja ehitusosakonna mehed olid väga higised, kui 1921 a. komisjonis eelarwe arutamise puhul nende tegewust sarjati. Ladude rewideerimisel selgus, et ostmised toimetati isiklikult. Härra ülemjuhataja päewakäsk nr. 100 1919 a. ütleb, et ühele isikule ei tohi mitte üle 30.000 marga anda sisseostmiste jaoks ja komisjonis peab selle juures

ka vähempakkumine olema. Selle osakonna poolt Soome sõitnud isikule aga antakse 404 tuhat 754 marka wälja. Tähendab, et sõjaministeeriumis ei täideta üksi neid seadusi, mis ees on, waid ei täideta ka iseenese päewakäskusid. Materjallide eest on Soomes kallimat hinda maksetud, kui neid sel ajal Tallinnast saada wõis. Näituseks, Tallinnas maksid elektrilambid 45—50 marka, kuna Soomes nende eest 80 Emk. makseti. Selle isikliku ostmisega on riigile kahju tehtud, mis 163 tuhande Emk. peale ulatab. Tehti naelte kohta kaup, aga wastu wõetakse pikemad naelad. See operatsioon ulatab üsna paljudesse puudadesse ja sõjaministeeriumi enese komisjoni rewideerimise järele on selle ostmisega riigile kahju tehtud 428.258 marka. Kahe operatsioonikelega saadud riigi kahjud on üle poole miljoni marga. Asja kohta pandi juurdlus toime, härra sõjaminister ei kirjutanud selle juurdluse nurgale mitte enam „lõpetada“, waid: „Kausta panna“. Sõjaministeeriumis on komisjonid igasuguste küsimuste läbiwaatamiseks. Kuid nagu ettetoodud Bachman'i asjas, nii otsustab küsimusi ilma pikema kaalumiseta härra sõjaministri pliiats. Kuid milleks üldse neid komisjonisid tarwis, kui härra sõjaminister ise küsimusi ära otsustab ja komisjoni arwamistele risti wastu. Praegu on Pagari tänawal arwamine, et üldse ei maksa tööd teha; istu oma 7—8 päewa mitme mehega, tee teatud ettepanekud ja kui need ükskord härra sõjaministri juufde jõuawad, siis tõmmab wiimane oma lühikese pliiatsijupiga kriipsu peale. Ma tahaksin ka tähelepanu juhtida ühe teatud osakonna peale sõjaministeeriumis. Wäljamaale sõidawad inimesed sellest osakonnast saadud lubadega. „Tallinna Teatajas“ oli mõni nädal tagasi wäikene lookene kellegi Nieländer'i wäljamaale sõidu kohta. Imestati väga, kuidas see härra wäljamaale sattuda wõis, kuna wastuluuramise osakond teda 1½ aastat taga otsis. Selle asja kohta tean ma niipalju ütelda, et see isik, keda taga otsiti, elas siin parun Maydel'i nime all, ja lõpuks, kui tal rahulisest olemisest himu täis sai, siis lõi ta sidemed härra sõjaministriga ja awaldas soowi, et wiimane korralduse teeks, et temale wäljamaale sõidu luba saaks wälja antud. Wastuluuramise osakond sai teada, et see landeswehri mees paari päewa pärast ise luba järele tuleb. Muidugi lootsid nemad teda koridoris tabada.

kuid ei saanud seda mitte teha, sest sõjaminister oli isiklikult korralduse teinud, et temale luba antaks, arreteerida aga ei tohita. Nii sõitiski see landeswehri mees wäljamaale. (J. Piiskar (is.): Kas need mehed, kes paari päewa eest sisse langesid, ka wäljamaale lähewad?) Mina nii wärsket materjaali ei tarwita. Wõib olla, et nad puudulikud on, sest ajalehtedel ei ole mitte wõimalik kõiki teateid alati tarwilikult kontroleerida. Jätame selle asja tulewiku peale. Tõuseb küsimus, milleks on tarwis miljone luuramise osakonna peale üles wõtta, kui kõigile tema tööle pliatsijupiga kriips peale tõmmatakse. Ma illustreeriks sama osakonna tööd teise näitusega. Ühes naaberriigis oli meie wastuluuraja juures pummelpidu. Nii imelik, kui see ka meile paistab, olnud sellel pidul ka selle riigi wastuluurajad. Luurasid isekeskis üksteist. Wõetud lausahtlist dokumendid wälja ja selle tõttu saadi teada, kes meie wastuluurajale teateid kogusid. Usun, et ei eksi, kui arwan, et need inimesed Jehoowa juurde on saadetud. (L. Johanson (sd.): Aga kas härra Linnamägi seda lubas? W. Linnamägi (kristl.): Wäga tark ütetus! Naer.)

Käsitaksin weel üht wõrdlemisi kent-saka sisuga asja. Meil on sõjaministeriumis teatud luksuse tendents. Wõtaksin ühe kõige wäiksema asja, nimelt nõöbid. Kalewi, saapanaha ja pesuriide jätan täiesti kõrwale. Wõtame sineli nõöbi, ja ma näitan, et ka sellest midagi wõidakse wälja kurnata. Meil muudetakse sõjawäes, kui ka politseis, õige tihti mundrit. Selle tõttu on sõjawägi kaunis kirju. Ühel on ühesugused pagunid, teisel teistsugused jne., nii et ära ei tunne, kes nad on, kas soomlased wõi inglased. Ainult siis, kui nad räägiwad, wõib ära tunda. Meie sõjawäeteenistuse aeg on wõrdlemisi lühike, mispärast inimesed toredus-ajade ja mugawuse suhtes mõõdukad peaks olema. See ei ole aga alati nii. Sõduri sineli nõöp valmistatakse kultuurimaadel harilikult oksüdeeritud terasest, mis õige odaw ja korralik tuleb. Ma küsin ühelt meie katalsepalt, kui palju meil läheks sarnasest oksüdeeritud terasest nõöp maksma. Katalsepp wastas, et nõöp mitte üle 2 marga ei tule. Seda ütlesid ka teised katalsepad. Suurtööstuses valmistades peaks see nõöp odawam tulema. Läänud aasta eelarwe arutamisel jäi mulle meelde, et meie sõjawäele sinelite ette

kiwipähklast nõöbid muretsetakse. Kaubamaja „Atlanta“ nõudis sellest nõöbist 3 marka. Nõövide tellimise küsimus läks sõjaministeriumi wastawa komisjoni kätte otsustada, kus „Atlanta“ nõudmine hinna suhtes wastu wõeti. Pärast, 1921 a. eelarwe wastuwõtmist, wõis näha sõdurit, kellel 18 „Atlanta“ nõöpi sineli ees. Nii hakati neid kiwipähklast nõöpa kandma. Kuid selle juures on üks iseäralik nähtus ilmsiks tulnud. 1922 a. nõutakse just niisuguseid nõöpa, nagu olid „Atlanta“ proowid. Kaubamaja „Atlanta“, kelle nõöbid nõudmise aluseks wõeti, ei wõi neid enam 3 margaga valmistada, waid nõuab 7½ marka nõöbist. (Wahel-hüüe: See on kodumaa tööstuse toetamine!) Meie sõjaministeriumi warustada on ligi 20 tuhat inimest. Kui rehkendada, et sinelit kantakse 2 aastat, siis tuleks meil aastas ligemalt 10.000 sinelit teha. Iga sineli ette läheks 18 nõöpi. Kui wõtta 1000 sinelit, siis oleks nõövide arw 18.000. Kui wõtame 4½ marka, mille wõrra „Atlanta“ nõöbid kallimaks läksid, siis teeks kallimine 10.000 sineli juures wälja 810.000 marka. „Atlanta“ saab wabariigilt kontributsiooni selle tõttu, et sõdurid tingimata „Atlanta“ nõöpa peawad kandma. Ei tohi unustada, et k/m. „Atlanta“ tege-lased sellesse rühma kuulwad, kus härra sõjaminister Soots ja põllumehed on. Härrad kogupõllumehed teeniwad kaerte operatsiooniga, pangapõllumehed aga nõöbi operatsiooniga. (A. Jürman (põl.): Aga mis teie, sotsid, teete?) Meie ei ole mitte oma kätt riigikassasse ulatanud. Põllumeeste kohta on minu andmed kindlad. Tööhinnad ega tooresained ei ole tänawu kallimad, kui läinud aastal, kuid „Atlanta“ nõöbid on kallimad. (J. Saul (põl.): Tööliste palgad on tõusnud!) Teie talus wõiwad nad tõusnud olla, aga mujal mitte.

J. Laidoner (põl.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! On loomulik, et sõjaministeriumi eelarwe juures pike-malt peatatakse, sest see eelarwe on oma kogusumma poolest wõrdlemisi suur ja nõuab rahwa käest suurt ohwrit. Mina lubaksin enesele ka selle eelarwe juures peatada. Mina kõnelen täiesti isiklikult, s. o. mitte kui riigikaitse komisjoni esitaja, mitte ka kui sõjaministeriumi esitaja. Mina pean seda tarwilikuks eriti alla kriipsutada, sellepärast, et wiisiks on

saanud, et mõned rahvasaadikud oma kõned riigikaitse üle eriti minule maha peavad. Mina olen Eesti wabariigi sõjawäest täiesti lahkunud. Kuid ka väljaspool walitseb minu suhtes eksiarwamisi. Tuletan siin meelde ühe juhtumise. Mõni aeg tagasi tuli minu juurde koju keegi väga wiisakalt riides härra ja nõudis minult, et mina tema asju pean korraldama ja teda aitama, sest tema poeg olewat minu eest wõideldes surma saanud. Et ta väga jultunult ennast ülewal pidas, siis wastasin temale, et mina sugugi tarwilikuks ei pea tema asju korraldada. Selle peale sai see härra päris wihaseks ja hakkas pea minu peale karjuma. Mina arwasin, et see härra nõdrameelne on ja hoidsin ennast rahuliselt. Pärast selgus aga, et ta sugugi ei olnud nõdrameelne ja väga hästi teadis olukorda. Selgus aga, et tema poeg oli surma saanud sel päewal, kui mina Peeterburist sisse tuln, 8. dets. 1918 a. Tehke siis sellest järeldus, kui palju see noormees minu eest wõitles. Eelkõneleja tähendas ka selle peale, et kindralid tahawad sõda. Kui juba Riigikogus niisuguses arwamises oldakse, siis on ju loomulik, et rahwa seas niisugune arwamine walitseb, et mina ainult selle sõja wälja kutsusin, et minu eest sõditi.

Meie sõjawäe eelarwe arutamise juures on otsekohe ette toodud niisuguseid alasid, millede teistsuguse korralduse juures wõiks suuremaid kokkuhoidmisi teha. Ma peatan kõige enne ka nende küsimuste juures. Lugupeetud rkl. härra Martna toonitas ühte ala, s. o. sõjawäe terwishoidu. Pean ütleva, et mina ei ole sellel alal mitte spetsialist ja sellepärast ei saa ma siin mingisugust lõpusõna selles asjas ütelda, ei ole ka minul täiesti kindlat arwamist selle kohta. Ma wõin konstateerida, et niipalju kui praegusel ajal teada on, on selle asja peale kaks waadet olemas teistes riikides. Euroopa riikides on nõndanimetatud sõjawäe terwishoid olemas. Ükski riik ei ole veel sellest loobunud, wist sellepärast, et ka rahuajal on peaaegu wõimatu ilma sellela läbi saada. Mis puutub sõjaajasse, siis on see korraldus absoluut tarwilik. Teistsugune seisukord selles suhtes on Ameerikas. Ameerika-Ühisriikide walitsus ei wõta suurt osa sõduri rawitsemisest. Kui sõdur on haawatud, wiskab ta selle sõjawäest wälja, jättes teda seltskonna hoole alla. Sõdurite eest kannab hoolt Ameerika punanerist. Sellel asutusel olid

nii suured summad kasutada selle sõja ajal, et tema ei jõudnud neid kõiki ära tarwitada, nii et määratumad summad üle jäid. Igatahes toonitatakse, et seesugune rawitsemise wiis olla kõige kallim, kuna teistel riikidel see korraldus odavam tuleb. Teisest küljest ei ole seesugune rawituswiis mitte nii kiire, nagu ta, näituseks, Prantsusmaal on, kus haawatul kõige hiljem 2 tundi peale haawamist juba haawad kinni seotud on. Harilikult oli see aeg seal pool tundi. Sellest tuli ka niisugune suurepäraline tagajärg, et 80% haawatuid läks teenistusse tagasi. See on kõige suurem protsent ilmasõjas. Pean veel tähendama, et siin raske on ütelda, kas on wõimalik täielikult sõjawäe terwishoiu walitsust kodanlise terwishoiu walitsusega ühendada rahuajal. See küsimus nõuab väga palju järelekaalumist. Selge on, et sõjaajal ilma sellekohase sõjawäelise terwishoiu walitsuseta wõimatu läbi saada on. See asutus on niisama tähtis, kui iga teine sõjawäeline asutus, kelle personaal peab täieliselt olema sõjawäe ülema korralduse all. Sellest asutusest ripub ära iga sõjamehe meeoleolu, kellel lahingus olles teadmine on, et tema eest wõrdlemisi ruttu saab hoolitsetud, kui tema haawatud saab. See on üks tähtsamatest stiimulustest, mis ülepea lahingusse minnes ja lahingus olles inimesel on. Sellest wõin ma teile piltliku näituse tuua. Igalühel on meeles, kui suurt nurinat sünnitas wabadussõja algul haawatute korratu rawitsemine. Igatahes minu isiklik arwamine on, kui sõjawäe terwishoiu walitsus sõjaajal tarwis on, siis tema ka rahuajal peab olema. Wõib veel olla, et rahuajal üks osa sõduritest wõiks erahaigemajadesse rawitsemisele saadetud saada, kuid sõjawäe statistika näitab, et see kõige kallim rawitsemise wiis on. Sõjawäe terwishoid tuleb aastas, nagu härra Martna tähendas, 32 miljoni maksma. Selle summa alla käiwad ka sõjawäe haigemajad. Seda 32 miljoni käsitades, teeks see umbes 1½ tuhat aastas inimese peale wälja. Siin juures peab ütleva, et wabrikute aruannete järele tuleb iga töölise peale ühes haigekassa maksuga 3 tuhat marka aastas. (A. Ostra (sd.): Iga töölise peale?) Iga töölise peale läbisegamine. (A. Ostra (sd.): Kas tööliste perekonnaliikmed ühes arwatud?) Meie sõduritel ei ole perekondi, nagu teie seda isegi teate ja selle tõttu

tuleb nende rawitsemine ka odavam. Igatahes pean ma veel kord toonitama, et kui sõjawäe terwishoiu walitsus rahual ajal ära kaotatakse, siis tema sõjaajal tingimata tarwilik on.

Teine küsimus, mille peale tähelpanu on juhitud, puutub meie sõjawäe kohutusse. Siin tekib põhimõttelik küsimus, kas on ülepea sõjawäe kohut tarwis. Oeldakse, et sõdurid peawad täiesti ühesugused olema teiste kodanikkudega jne. Kuid ütlege, mis teie tahate selle sõduriga peale hakata, kes distsipliini ei pea? Kõige parema inimese juures tuleb seda ette, et ta seda mitte alati wabatahtlikult ei tee, mis talle kohuseks on tehtud. Seda näeme meie ka Riigikogus Riigikogu liigete juures. On juhtumisi ette tulnud, et kwoorum enne koost ära lahkub, kui koosolek lõpeb ja seda juhtub seal, kus kõige paremad wäljawalitud on. Niisugust sõjawäelist korda, kus sõjawäelane oma heaksarwamise järele teenistusest lahkub, küll kuidagi lubada ei wõi. Igatahes sõjawäeline kord nõuab surweabinõusid, et sõjawäelist distsipliini arendada. Senni ajani pole ükski riik ilmas sellest loobunud, peale ühe riigi — see oli Wenemaa Kerenski ajal. Kuid kõik mäletawad, missugused kurwad tagajärjed see andis. Kõige kurwem oli see, et peale selle Wenemaal kõige erakorralisemad surweabinõud maksma pandi, et sõjawäge uuesti distsipliini alla painutada ja jaolt on see ka seal kätte saadud. Selle küsimuse jätan ma lahtiseks. Toonitan, et ma ei ole mitte sellel alal eriteadlane ja ülepea Eestis ei ole juristi, kes spetsiaal sõjawäe juriidilise õiguse normidega tegemist oleks teinud. Kuidas seda nüüd käsitada rahual ajal, see on küsimus. Kuid sõjaajal on see tingimata tarwilik. Siin mingisugust lahkarwamist olla ei wõi, sellekohased kohtud peawad olema, ilma nendeta läbi ei saa. Kõik mäletawad meie wabadussõja algust ja muidugi meie pahempoolsed ütlewad, et kui tarwis oli sõjakohtu läbi surmaotsust kinnitada, siis tegi seda ülemjuhataja werjanu pärast. Ma wõin ütelda, sellepärast ma just julgelt siia tulin, et ma nägin seal, kust ma ära tulin, kui palju ohtumalt seal werd walati ja surweabinõusid tarwitati, kui siin.

Nüüd on veel üks küsimus, mida ka on väga tihti puudutatud, meie sõjawäe korralduses — see on nõndanimetatud optantide küsimus. Mina ei kuulu mitte nende liiki, kes optantide pärast väga

pisaraid oleks walanud ja kisa teinud, küll aga Asutawa Kogu aegses walitsuses ja ka Asutawas Kogus ja seltskonnas oli ükswahe väga suur sentimentaalsus nende optantide wastu. Nende tarwis korraldati rongisid ja räägiti hirmus palju sellest, kuidas neile on tarwis abi anda ja kodu luua. Nüüd on asi natukene muutunud. Kui nüüd optant sealt tagasi tuleb ja meie teenistusesse astub, iseäranis sõjawäkke, siis on tema wastu väga suur wastolu. Süüdistatakse kõiksugu asjadega, näituseks, mispärast ta ei ole ennem tagasi tulnud jne. Peab ütleva, et neil sõjawäelastel, kes Wene sõjawäes üle terve Wenemaa laiali oli pillutud, ei olnud mitte kõigil wõimalust nii kergesti siia pääseda. Ma tean seda ise oma isiklistest kogemustest; väga palju aega läks mööda, enne kui siia sain tulla. Mitte sellepärast, et mind wägiwallaga kinni peeti, waid just ümberpöördukt. Kui minule ahti teada, et saan siin nimetatud diwiisiülemaks, siis minule seal pakuti korpuseüleme koht ja öeldi: meie ei luba teid ära minna. Ainult selle tõttu, et mul sel ajal oli tutwusi mõnede kõrgemate enamlaste sõjawäe juhtidega, kes mulle siiski wõimaldasid sealt ära tulla. Nii see ei olnud mitte nõnda kerge asi sealt ära tulla. Teisi aga, kes üle terve Wenemaa laiali olid ja sinna jäid perekondlistel ja muudel põhjustel, süüdistatakse, et waadake, nad teenisid seal Koltschaki ja Denikini juures. Teie mäletate, et 1918 aastal ei olnud mingisuguseid muid wõitlejaid enamlaste wastu, kui ainult need sõjawäed. Ehk küll Koltschak ja Denikin olid meie wabadussõja ajal meie suuremad poliitilised waenlased, kuid sõjaliselt olid nad meie abilised, sest et ei Leedu, ei Soome, ei Läti ega Poola tegelikult ei sõdinud sel ajal. Ainukesed, kes sõdisid, olid Denikin ja Koltschak. Kui nüüd mitte suurem osa enamlaste sõjawäest ei oleks nende wastu olnud, siis, ma usun, kes wähegi järele mõtleb, see saab aru, et meie siis mitte wastu ei oleks suutnud panna; nõnda et nende isikute teenused, kes seal sõjast osa wõtsid, meie riiklisest seisukohast mitte kahjulikud ei olnud. (J. Piiskar (is.): Polkownik Tõrwardi päewaraamat „Waba Maas“). Teile olid nad muidugi väga kahjulikud! Sellepärast on sootuks arusaamatu, mispärast nüüd nendele isikutele, kes sealt siia tulnud on, seda väga suureks süüks pannakse ja

nende wastu seltskonnas waenulik seisukoht on.

Pea weel ühte meelde tuletama. Täna minu lugupeetud eelkõneleja, härra Pool, tähendas, et meie sõjawäes on väga keeruline asjaajamine. Pean ütleva, et ka jaolt mina selle asjaajamise sisseadmisses süüdi olen järgmistel põhjustel. Esiteks, Eestis asjaajamise korda ei olnud, olid ainult Wene seadused ja asjaajamise kord, mida meie wõisime pruukida. Kahjuks olid Wene seadused wõi asjaajamise kord väga keerulised. Alguses ei olnud meie sõjawäeosades mingisugust asjaajamise korda. Mõned mõtlesid ise oma asjaajamise korra välja. Pean ütleva, et just seal oli kuritarwitus ja lohakus kõige suurem, kus mingisugust asjaajamist ei olnud. Sennikaua, kui teist korda ei olnud välja töötatud, sai wõetud aluseks sennine Wene sõjawäes olew keeruline kord ja maksma pandud. Kahjuks on ta ka maksew kõigis teistes asutustes. Wõimalikult ruttu on tarwis seda asjaajamise korda muuta. Ma pean küll konstateerima, ja seda wõib ka riigikontrolöör konstateerida, et nendes asutustes, kus see halb ja keeruline Wene kord maksma sai pandud, korralagedus ja lohakus siiski palju vähemad oli, kui seal, kus mingisugust korda ei olnud. Toonitati, et meie sellest keerulisest ja pikalisest asjaajamise wiisist loobuma peame. Loomulikult peame meie ise uue oma asjaajamise korra välja töötama. Kahjuks ei ole seda senni tehtud ja ma ei tea, kas seda nii ruttu teostada jõutakse. Praegu on meie asjaajamine keeruline ja seda tuleb lihtsustada.

Tähtsam küsimus seisab meie praeguse ja tulewase sõjawäe korraldamises, see tähendab sõjawäe süsteemis. Süsteem wõib olla kahesugune. Esiteks on üldine sõjawäe kohustus. Seda moodustab alaline sõjawägi ehk miilits. Teine on nõndanimetatud seisuse sõjawäe korraldus kaitseliitide näol. Algan esiteks kaitseliidust. Arwan, et üheski demokraatlikes riigis ei wõi niisugune korraldus olla kaitsejõuks wälise waenlase wastu. See korraldus wõib hea olla mõnel ajajärgul poliitilises klassisõjas. Wälise waenlase wastu tal suurt tähtsust olla ei saa. Kui härra Jans nüüd siin oleks, siis toonitaks ta seda, et meil alguses oli ka klassisõda. (Wahelihüüe pahemalt poolt: Eksite!) Jah, see on õige. Kui ma alguses kasarmites käisin, siis rääkisid sõdurid, et nad

oma Eesti wendade wastu sõtta minna ei wõi. Alles pärast muutus sõda rahwuswaheliseks sõjaks, kui inimesed ise aru saama hakkasid, et nende wastu ainult wäike arw eestlasi wõitles, kuid rõhuw enamus olid Wene sõjawäed kõiksugustest rahwustest. (M. Martna (sd.): Kuidas ta rahwuswaheline sõda oli?) Ma wabandan, kui ma mitte nii selgesti ei ütelnud, igatahes oli see sõda kahe rahwa wahel. Wenemaa poolt ei olnud see mitte klassisõda, waid imperialistlik, sest et Wenemaa tahtis meid oma alla saada. Igatahes pean ma toonitama, et kaitseliit on ikkagi klassiline organisatsioon ja igas demokraatlikes riigis wõib niisugune korraldus hädaohtlikuks muutuda. On ju palju neid, kes seda korda maksma tahawad panna. Mina ei usu, et kaitseliit wõiks suure jõuna wälise waenlase wastu esineda.

Teine wiis on alaline sõjawägi üldise kohustuse näol. Sinna alla käib alaline sõjawägi ja miilits, kes selle poolest alalisest sõjawäest lahku läheb, et tal vähem õppuse aega on. Kui miilits on kunni aastaaeg koos õppusel, siis muutub ta alaliseks sõjawäeks.

Waatame lähemalt, missugune saab tulewiku sõda ja sõjawägi olema. Kõik, kes meie suurt ilmasõda lähemalt tähele pannud, peawad tunnistama, et seda suure tehnikaga peeti. Tulewiku sõda nõuab weel suuremaid tehnilisi teadmisi. Peab hästi wäljakujunenud artileeria, lennuvägi ja meriwägi olema. Niipalju kui mul wõimalust on olnud ilmasõja sõjateaduslikku kirjandust uurida, olen seda wõõras keeles pidanud tegema. Ingliskeelt tunnen ma kahjuks puudulikult ja sellepärast ei ole minul korda läinud sealse ilmasõja sõjawäe literatuuriga ennast tutvustada. Tunnen aga natukene paremini Prantsuse ja Saksa sõjateaduse literatuuri ja pean ütleva, et sealses kirjanduses käib punase kriipsuna läbi, et meie tulewane sõdimise wiis saab just suurelt osalt tehnika peale põhjendatud. Meil on täiesti wõimatu noort sõdurit ühe aasta jooksul suurtükiwäelaseks välja õpetada. Härra sõjaminister oma eilses kõnes toonitas, et niisugune suurtüki laskmise wiis, kus lastakse otsekohe nähtawa silhi poole, on ammugi kõrwale heidetud. Tulewikus laskmise wiis saab aeroplaanide ja kõlajaamade järele korraldatud. Loomulikult nõuab siin sõjawäe ettevalmistus ja õppus palju aega. Kui nüüd

ühel riigil on miilits ja teisel rohkem õpetatud sõjawägi, siis surutakse tingimata see alla, kellel vähem õpetatud sõjawägi on. (M. Martna (sd.): Täielmailusel edasi minek. Kitsendust ei tule!) Wõib olla, et awaneb tulewikus niisugune võimalus, kus enam sõda ei peeta. Härra Martna tõi siin korra andmed ette, mida igauks ainult terwitada võib. Need on wiie riigi sotsialistilise kongressi otsused, kus lubati sõja lahtipuhkemise korral üldine streik wälja kuulutada ja sellega sõda takistada. Wäga hea, kui see nii oleks. Kahjuks on see ainult wiie riigi wahel. Aga kas lugupeetud härra Martna on kindel, et näituseks Saksamaa ei hakka õhutama rewanshi Prantsuse wastu, nagu seda wiimane tegi 40 aasta jooksul? Kas rkl. Martna on kindel, et Saksa sotsialistid wiimaks ometi sõjakrediitide poolt ei hääleta? Waadake, niisugused juhtumised wõiwad tulla, meie neid ette ära ei tea. Wõtame aga nüüd teistsuguse nähtuse. Kujutage ette, et Wene riik jääb püsima niisugusena, nagu ta praegu on, sotsialistilise kommunistilise riigina ja tema tahab seda kommunismust ka kõigi teiste riikide peale laiendada. See on juba kindel ja seal on jällegi uus sõjaallikas. Niisuguseid sõjaallikaid on ikkagi olnud niikaua kui inimkonna ajalugu kestab. Allikad on muutunud, ühed on kadunud, kuid nende asemele tekiwad jällegi uued. Inimsoo kõrgemad waimud on wäga palju sinna poole püüdnud, et kuidagi wiisi sõdasisid ära hoida. Kahjuks, kui sõjaajalugu uurida, peab küll ütlemä, et kaugele jõutud ei ole. Siin öeldi, et nüüd on palju konwerentse koos selleks, et sõda ära hoida jne. Ei maksa aga unustada, et see wool ei ole ju uus, seda on ennegi olnud. Härra Martna! on wäga hästi teada, et peale selle kui ilmus Berta Suttner'i „Die Waffen nieder“.... (M. Martna (sd.): Nõrk asi!) — Wäga nõrk asi, kuid omal ajal löi ta palju lärmi— ilmus ka von der Goltz'i „Das Wolk in Waffen“. (M. Martna (sd.): See oli natukene hiljem!) Wõib olla, see oli natukene hiljem, aga peale seda tuleks weel nimetada ühte teist kirjanikku, Steinmetzi. See härra Steinmetz ei olnud mitte sõjawäelane, waid kui ma ei eksi, kõrgema kooli professor, wõi priwatdotsent wõi midagi sarnast, ja selles raamatus just ülistati sõda. Nii siis lootust panna selle peale, et sõda enam ei tule, et meie wõiksimis rahulikult elada,

seda mina ei usu. Siin tähendati, et meil on kindralid olemas, kes sõjawäe üles ässitawad ja sellega teist riiki õrritawad. Kui meie seda Wenet mitte ei õrritaks ja oma sõjawäge nii ütelda, wähendaks, kas on siis kellegil usku, et meie riik seisma jääb? Minul isiklikult seda usku küll ei ole. Praegu ei ole kahjuks weel ka mingit rahwuswahelist garantiid olemas selleks, et sõdasisid enam ei tule, kuid ma arwan, et tulewikus ikkagi neid wähendada püütakse. Kõige vähem perioodiliselt katsutakse seda teha ja ka meie peame katsuma nii palju kui wõimalik selleks kaasa aidata. Aga kahjuks oleme meie üks wäikene killuke selles suures maailmas ja ei saa seda mitte ükski teha. (M. Martna (sd.): Kas Teie, härra kindral, arwate, et Washingtonis midagi tehtud ei ole?) Jah, on tehtud, aga kahjuks on tagajärge wäga wähe näha. Oleks wäga hea, kui rohkemgi tehakse. Igatahes arwan mina, et meie praegusel seisukorral ilma sõjawäeta läbi ei saa. Kui meil aga täieline garantiid oleks, et meie ilma sõjawäeta elada wõiks, siis oleksin mina esimene, kes ütleks: „kaotage sõjawägi ära“. (M. Martna (sd.): Seda ütles Wilhelm II ka!) Seda oleks igauks teinud. Kui aga meie nüüd oletame, et meie ilma kaitseta läbi ei saa, ja mina oletan seda, siis tekib küsimus, missuguse kaitseüsteemi meie omale walime. Minu arwamise järele tuleks walida see süsteem, mis kõige odawam on ja kõige paremaid tagajärgi annab. Siis tuleb seda küsimust siin analüserida. Kui meie oletame, et tulewikus wäga suur tähtsus saab olema tehnikal, et ilma selleta ükski sõjawägi läbi ei saa, siis on arusaadaw, et kõige tähtsam on sõjawäe wäljaõpetamine. Lähme nüüd kõige lähema juurde, see on jalawägi. Wene ajal oli jalawäe õppus ainult osaõppus, üksikut õppust oli wähe. Tähendan weel kord, et ma ennast kõigis sõjawäe spetsialistiks ei loe, kuid tähendan ka, et keegi ei saa uut süsteemi sõjakunsti kiirelt wälja mõelda, ka kõige suuremad geeniused mitte. Ka wiimased otsiwad ainult teed õppuse paremaks korralduseks, kuid ei too absoluutselt midagi uut wälja. Kui meie sõjakunsti ajalugu jälgime, siis näeme seda. Wäga õpetlik on selles suhtes praegu Prantsusmaa. Wenemaal oli lahingu üksuseks pataljon ehk kõige wähemalt rood. Prantsusmaal õpetatakse praegu nii, et iga üksik sõdur peab nii-

wõrd wälja õpetatud olema, kui jaoülem, et ta wõiks olla, nii ütelda, üksuseks ja lahingus tema ümber wõiks koonduda 4—5 isikut, kes on warustatud wäga heade püssidega ja kuulipildujatega, kes mõistawad täielikult nendega ümber käia, et nende abil kergema waewa ja kõige vähema werega paremaid tagajärgi saawutada. Praegu tehakse Prantsusmaal sel ala palju tööd. Et seda kätte saada, peab aga sõdurit õpetama wäga hästi püssiga ümber käima, niisama ka kuulipildujaga, peab sõdurit wälja traineerima, et temal wastupanekuks jõudu oleks. Sellest selgub, et õppuse peale wäga suurt rõhku tuleb panna. Kui nüüd sõjakunsti ajalugu jälgida, siis näeme ka, et kõige suurem tähtsus on olnud wäljaõppusel. Niisugustel tingimistel on wäikesed sõjawäed wõidu saanud, on suured sõjawäed purustatud. Niisugune oli Aleksander Suure sõja ajalugu. Ehk wõtame jälle Gustaw Adolphi aega. Kes ajalugu on uurinud, mäletab wäga hästi, et just wäga hea wäljaõppus ja organisatsioon aitasid selleks kaasa, et Gustaw Adolf wäiksema sõjawäe jõuga wõis wõita. Wõib olla, et lugupeetud härra Martna ütleb mulle, et see on pealetungimise süsteem, imperialistline süsteem. Et see aga nii ei ole, tõendas härra Martna ise oma eilses kõnes, et meie sõjawäelaste juures, sõjawäe juhtide juures, ei ole mingisugust pealetungimise tendentsi, küll on aga tendents, et nemad kangesti kardawad sõda, et sel teel saame nõrgestatud jne. Ma ütlen, wäga hea, et meil niisugune tendents on. Siin on küll öeldud, et sõjawäelased just otsiwad seda sõda. Minu arwamine on aga hoopis teistsugune. Need inimesed, kes sõja raskusi tegelikult on üle elanud, need ei taha enam sõda, waid soowiwad küll, et kõigewähem nende eluajal enam teistkorda sõda ei tuleks. Kui keegi arwab, et nemad sõda otsiwad, siis eksiwad nad rängasti. See on alaline nähtus, et peale sõda just sõjawäelased kõige suuremad patsifistid on, et nad teed otsiwad selleks, et kuidagiwiisi uut sõda ära hoida. Kui meie küsime, kes oli süüdi selles suures ulmasõjas, siis ma ütlen, et härra Piiskar selles niisama palju süüdi oli, nagu mina ja nagu kõik teisedki. Terwe rahwas oli selles süüdi, aga mitte mõni üksik. Ma usun, kui härra Piiskar'it oleks saadetud sellest sõjast osa wõtma, et tema siis mitte halwem sõdur ei oleks olnud, kui teisedki. Nüüd, mis puutub arwamisesse,

et õppuse peale wäga suurt rõhku panda-wat, siis olen mina katsunud seda ka ida pool jälgida, ja kui keegi on wiimast Trotski kõnet lugenud, mis tema ühel suurel Moskwa paraadil pidas, siis on seal just Trotski oma sõnad, et iga sõdur peab kõige pealt olema nii hästi wälja õpetud, et ta wõib olla jaoülem „otdeljon-nõi komandir“. (M. Martna (sd.): Aga teie ei pea ju Trotskist lugu?) Mina arwan, et tema on selleks õige palju kaasa aidanud, et sõjawägi Wenemaal wõrdlemisi hästi korraldatud on. Ja seda peab igauks tunnistama, et kui Trotskit ei oleks olnud, et siis, wõib olla, praegu Wenemaal maksew kord oleks ammugi langenud. (M. Martna (sd.): Ta on siis üks tark mees!) Wist küll.

Nõnda siis, tuléks meil, kui meie tahame oma kaitsejõudu korraldada, küsida, mis meie siis tahame kätte saada, kas rohkem sõdurid püssi alla panna, wõi panna neid wähem ja õpetada selle eest rohkem. Mina isiklikult olen arwamisel, et on parem wäikene sõjawägi, aga hästi wälja õpetatud. Öeldakse, et parem õpetame kõiki natukene, aga peame head kaadrid. Aga neid kaadrid on ju ka tarwis õpetada, sest ega need kaadrid taewast alla ei kuku. Kui wõtta terwe meie noorsugu, niipalju kui meil on, ja õpetada teda ainult paar kuud, siis ei saa ka meie ohwitserid ja kõrgemad sõjawäe ülemad õpida, sest nendel tuleb ühtelugu teistega koos õppida. On olemas üks paradoks, et sõjaajal, kui raha on ja rahwast on, et siis wõib kõik kätte saada, ainukene asi, mida wõimalik pole kätte saada, on ohwitserid ja kindralid. Neid ei wõi sõjaajal mitte ette walmistada. Wõib olla, et on geeniused, nagu Napoleon ja mõni teine, kes selleks juba sünniwad, aga minu teada on ka nemad wäga palju õppinud enne kui nad niikaugele on saanud. Ma loodan, et wõib olla, ka meie koolidest kord geeniused wälja tulewad, aga praegu neid weel ei ole. Wanemaid sõjawäelasi wälja õpetada, see on kõige raskem ülesanne. Seda puhtmillitsa süsteemi juures mitte teha ei saa, ja kui neid juhtiwaid jõudusid ei ole, siis on arusaadaw, et see sõjawägi, kes hästi juhitud, halwasti juhitud sõjawäest wäga kerge waewaga üle saab.

Nõnda, seda kõiki kokku wõttes, on minu isiklik arwamine, kui meie ülepea tarwilikuks peame, et meil kaitsewägi peab olema ja meie ilma selleta läbi ei

saa, siis on kõige parem ja kõige kasulik, et see kaitsevägi võimalikult väikene aga hästi varustatud ja tehniliselt hästi välja õpetatud oleks. Uhes sellega peaks kõige suuremat rõhku panema just ülemate ettevalmistamise peale. Kui meil neid ei ole, siis ei maksa ka sõjaväge üldse pidada. Meil tuleb otsustada tulewase, võib olla, ka selle Riigikogu istungi ajajärgul sõjaväe kohustuse seadus, ja meil tuleb walida, kas meie wõtame miilitsa süsteemi, või alalise sõjaväe süsteemi. Meil walitseb pessimistiline arwamine, et meie rahwaarw on väga väikene. Aga tuleb välja, et ta on suurem, kui arwame, ja et meil keegi sõjaväest kõrwale ei hoi; nekrutite arw on wõrdlemisi õige suur. Ja kui nüüd tahetakse kõiki neid läbi õpetada, siis lühikese teenistuse aja jooksul ei saa seda mitte teha. Ja meil on siis küll arwamine, et meil sõjavägi ikka olemas on, aga faktiliselt ei ole meil seda mitte. Ei ole weel keegi niikaugale jõudnud, et vähemalt kui ühe aasta jooksul saaksid sõdurid korralikult välja õpetatud. Ja nagu eile sõjaminister siin tähendas, on meil ka ühe aastaga väljaõpetamine väga raske. Aga kui tahetakse, et meil ainult moe pärast sõdurid on, siis võib seda ju teha. Mina isiklikult selle sisse ei usu ja tähendan weel kord, ehk ma küll ennast selles asjas absoluut kompetendiks ei loe, olen ma siiski katsunud seda jälgida, mis teistes maades selle üle kirjutatakse, ja seal on näha, et nende waadet ka umbes samasugused on.

Siis on weel ette toodud, et wõrdlemised ei ole mitte õiged, kui meie wõrdleme meie sõjaväe kaitsekorralduse raskusi teiste maadega, et siis meie oleme sellel alal palju raskemas seisukorras, kui on näituseks Daani, Soome jne. Jah, ei saa midagi parata, sest Soome ja Daani on wiimasel aastasajal saatuse pillapsed olnud, kuna meie aga saatuse wõõraslapsed oleme pidanud olema. Ärge unustage, et Daanil on korda läinud rahuliselt elada 1863 a. saadik, s. o. õige tükk aega, ja mina usun, et kui Eesti saaks 60 aastat rahul elada ilma sõjata, et siis meie mitte halwemal järjel ei seisaks, kui Daani, waid ma usun, et meie siis weel paremas seisukorras oleksime, kui praegu Daani. Soomel on weel parem seisukord olnud. Tema ei wõtnud terwel aastasajal pea mingisugust osa riigikaitsest ja maksis ainult väikese summa selle eest Wene

riigile. Aga ega see raha weel üksi midagi ei tähenda. Soome ei annud ära oma noorsugu, ei saatnud teda mitte Wenemaale teiste wõõraste rahwaste keskele, see noorsugu ei saanud selle tõttu demoraliseeritud, ei olnud mitte 3—4 a. loowa töö juurest ära, ja see läks kõik Soome rahwa kasuks. Ei ole siis ime, et nad nii kaugele on jõudnud ja neil niisugused suured tagawarad on, et nad mitte 10 päewa palka ei ohwerda kaitse korraldusele, waid ainult poolteist, või ühe päewa. Meil neid tagawarasid kahjuks ei ole. Ma ei räägi siin mitte ainult sõjaväe tagawaradest, waid majanduslistest ja kultuurilistest tagawaradest.

Mina luban enesele nüüd ka wõrrelda meie seisukorda Idaga. Kas on kellegil Riigikogu liikmel arwamine, et tulewikus meie Ida naabril saaks väiksem maksukoorem kanda olema, kui meil praegu? Mina isiklikult seda mitte ei usu. Tulgu seal missugune tahes walitsus, kas kommunistiline või tsaristiline, ehk jälle niisugune kui Eestis, aga majanduslise elu uuesti jalule seadmiseks saab seal maksukoorem mitte vähem, waid palju suurem olema, kui meil. Juba praegu on Wenemaal maksukoorem raske ja tulewikus saab ta weel raskem olema.

Ma wõtan meie Ida naabri sellepärast, et kui meie oma iseseiswuse peaksime kaotama, siis ei satu meie mitte Soome ega Rootsi, ja ka mitte Daani walitsuse alla, waid siin võib olla ainult kaks võimalust: kas Saksamaa ehk Wenemaa. Saksamaast oleme meie aga praegu kaugel ja kui meid hädaoht kusa-gilt waritseb, siis just ida poolt ja siis satume meie mitte lääne kultuuri, waid ida barbarismuse alla. Missuguseid maksusid meil siis tuleb maksta ja missuguseid kohustusi sõjaväe heaks kanda, seda mina omale selgesti ette kujutada ei saa. Palju Wenemaal sellekohaseid kohustusi praegu kanda on, palju seal maksusid maksetakse, seda ei tea praegu keegi, ei tea wenelased ise ka mitte: nõutakse ja maksetakse, rahwas ägab kõiksuguste raskuste all. See on kõigile selge, kuid kui suured maksud statistiliselt on, ei või mitte ütelda. Sellepärast arwan ma, et kui meie rahwal ühte walida tuleks: kas tuua ohwrit riigikaitsele või kaotada lootust, et meie iseseiswalt elada võime, siis tuleks wist walida esimene, kui ka tuleks maksta $\frac{1}{2}$ riigi bñdshetist riigikaitse heaks. Aga ma ei tahaks sel-

lega mitte ütelda, et meie riigikaitse kuulud alaliselt niisuguseks peawad jääma. Kui üldine rahwuswaheline poliitika seda lubab ja kui meie välispoliitika seda võimaldab, et meie riigikaitset võime vähendada, siis peab seda vähendama ja võimalikult ruttu. Kuid vähendamine peaks seisma sõjawäe, aga mitte õppusaja vähendamises, sest kui meie õpetamata sõjawäge peame, siis ei ole niisugune sõjawägi mitte ainult kasuta, waid muutuks koguni kahjulikuks teguriks riigis.

Kokku wõttes tuleks järeldada, et kuigi meie riigikaitse praegu suuri summasid neelab, aga kui meil tuleb nende kahe wahel walida: kas oleme walmis ennast kaitsema, wõi anname ennast, nii ütelda, pool wabatahtlikult jälle selle ikke alla, kus minewikus olime, mis aga lähemas tulewikus wast raskem saab olema kui enne, siis ei peaks meie kohkuma nende kulude ees. Wenemaast wõib ju tulewikus väga demokraatline riik välja kujuneda, aga see arenemine ei lähe mitte nõnda ruttu, seda ei wõi isegi kõige optimistlisem prohwet ette kuulutada. Sellepärast peame meie praegu suuremat riigikaitse kulu kandma, kui teised wäiksed demokraatlikud rahwad, sellel õnneks paremad geograafilised tingimised on, kes ka ajalooliselt juba välja arenenud, ennast koondada ja korraldada on suutnud. Toonitan weel kord: kui meil võimalus saab olema mõned kümned aastad iseseiswalt ja rahu elada, siis ei ole ka need ohwrid, mis meie praegu sõjajumalale toome, mitte suured, kui nad meile seda rahulikku olekut kindlustawad. Teisest küljest kordan ma weel, et kui meie välispoliitika ja rahwuswaheline poliitika lubab sõjawäe vähendamist, siis peab seda tegema ja mida warem seda teha saab, seda parem. See on, ma usun, iga kodaniku soow.

Mina ei hakanud siin mitte üksikasjaliselt meie sõjawäe korraldust kritiseerima, seda on juba küllalt tehtud, aga mis ma siin ette kandsin, seda lugesin ma oma kohuseks teha ja arwan, et kõige selle peale vaatamata meie sõjawäele minew ohwer ikkagi kerge on wõrreldes sellega, mis meil siis oleks kanda olnud, kui meie mitte iseseiswad poleks olnud.

(Wahel hüüe: Waheaeg!)

Juhataja **J. Kuk**k: Ettepanek on tehtud waheaega määrata. Wastu ei olda.

Kuulutan 15 min. waheaja. Waheaja algus kell 8,10 min.

Peale waheaja jätkub koosolek kell 8,25 min.

Koosolekut juhatab esimees **Joh. Kuk**k.

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold**.

Juhataja **J. Kuk**k: Riigikogu läheb päewakorras edasi.

Sõjaminister **J. Soots**: Lugupeetud rahwasaadikud! Ma ei taha teid kaua tülitada, waid ütlen ainult paar sõna härra Wain'i kõne kohta. Ma saan nii aru, et kui keegi siin sõna wõtab, siis selleks, et Eesti riigi kasuks sõnu ütelda, nimelt, kuidas Eesti riiki paremini korraldada ja üles ehitada. Sarnasest ülesandest tuleb välja arwata need isikud, kes selleks töötawad, et mingisugust teist walitsust luua, mis teisel platwormil seisab, ja et klassiwõitlust süwendada. Kui ma selles mõttes isand Wain'i kõne peale waatan, siis ei saa ma mitte ütelda, et see oleks sihitud Eesti riigi kasuks. Kõige pealt toodi siin väga palju wanu asju ette, mis on pärit sõjaajast, kus meil hoopis teistsugused olud olid, kui praegusel ajal. Ja mis jaoks küsitakse asju praeguse walitsuse käest, mis mitte selle walitsuse kestwuse ajal sündinud ei ole ja mis hoopis teistsuguste oludega seotud on? Ma saaks aru, kui isand Wain oleks tahtnud seletust nende juhtumiste üle, mis praeguse walitsuse ajal sündinud. Kuid ka selle kohta on kõikidel teada, et sõjaministril igakord taskus pole teated kõikisuguste juhtumiste üle, mis sõjawäes ette tulewad. Kui tahetakse saada asjade kohta seletusi, siis peaks küsimisi esitama kodukorras ettenähtud kujul, mille peale siis sõjaminister wastab, kui ta teateid kogunud on. Kui siin tullakse andmetega, mis sugugi kindlaks tehtud pole, ühelt kui ka teiselt poolt, siis tahetakse sellega näidata, mis isand Wain'i seltsimees ütles, et meil sõjawägi olla üks eitaw tegur.

Mõne üksiku asja, nagu näituseks „Atlanta“ nõõpide kohta, wõim ma ka praegu juba õiendusi tuua. Mina tean, et nõõpised minewal aastal 3 margaga tükk sai, kuna tänawu aasta 7 marka tükkist nõuti. Härra Wain tähendas, et kallimat hinda sellepärast makstud, et olla ühe

rühma mehed olnud. Lugu aga on nii: „Atlanta“ tegi ettepaneku nõopide peale 7½ marka tükk. See ettepanek sai läbi waadatud sõjanõukogus ja tagasi lükatud, pealegi ilma minu juuresolekuta. Ma arwan, et härra Wain peaks nüüd küll häbi tundma, et tema ilma põljuseta mind süüdistas mingisuguses seltsimehelikus kokkuleppes, kuna mina ise sugugi sõjanõukogu otsustamise juures polnud, waid see otsus tehti ilma minuta. Mis puutub nüüd seebi operatsioonidesse, mis siin wanast ajast ette kanti, siis pean ütleva, et oli aeg, mil seebi Eestis üldse polnud ja tuli mingisugust alawäärtuslist kraami tarwitada. Kui mina sõjaministeeriumi etteotsa astusin, siis oli tõesti üks niisugune juhtumine, kus tehti kontraht ja kui seep järele waadati ja ta kõlbmata leiti olewat, siis tunnistati kontraht tühjaks. Pärast tuli see isand ja lubas paremat seepi tuua, kuid järelwaatusel selgus, et ka see seep nõuetele ei wasta ja seepi ei wõetud. Sest ajast saadik ei tea mina mitte, et meil oleks halba seepi tarwitatud, waid seep on rahuloldaw ja hea. Mis puutub sellesse märkusesse, et seep pärast vähem kaalub, kui ta ostes kaalus, siis wististe härra Wain saab sellest aru, et seep naelakaupa, s. o. 96 solotnikku wastu wõetakse. Kui ta aga ütlemepool aastast seisab, siis pole ime, kui temast 5 solotnikku wett wälja kuiwab, mil tagajärjel naelane tükk 91 solotnikku kaalub. Oma headuse poolest ei ole ta aga sugugi halwemaks läinud ja seebi aineid pole selles tükis ka vähem, waid on vähem wett, mis tähtis pole.

Mis puutub nüüd wõisse ja lihasse, siis ei saa ma selle juures kaua peatada, waid nimetan ainult, et meil oli omalajal külmetatud liha, mida sõdurid hästi süüa ei tahtnud. Nüüd aga walmistawad sõjawäeosad ise liha ja wõid ning on wõimalik kas wõi iga kuu uut kontrahti teha.

Mis puutub isand Wain'i süüdistusse vähempakkumiste ja kuritarwituste asjus, siis pean ütleva, et mul oli kord juhused ühes Riigikogu komisjonis ütelda, et mina ei loe seda Wene seadust sugugi ceskujulikuks, milles kõige kasulikumaks ja normaalsemaks kaupade muretsemise kombeks vähempakkumist loetakse. Selles seaduses on aga weel ette nähtud ja lubatud ka ostmine ja weel mõned teised wiisid. Ka meil loetakse vähempakkumist kõige paremaks kaubamuretsemise abinõuks, kuid mina pean ütleva, et see waade ekslik on. Wene-

maal oli ta sellepärast otstarbekohane, et Wene wägi tarwitas wäga suurel määral kõiksugu aineid. Wenemaal olid kõiksugu wabrikud olemas ning sellepärast wõis seal ka igasuguseid tingimisi ette panna ja wabrikud olid sunnitud üksteisega wõistlema. Meil on aga lugu teisiti. Meil on wabrikuid wähe ja tuleb sagedasti osta seda, mis turul saadawal on. Eile mina jutustasin, kuidas lõppude-lõpuks ministrite wahelise komisjoni kaudu saime kodumaalt riideid muretseda Sindi ja Narwa wabrikutest. Kuid selle juures tuli ette sarnane asi, et Sindi ütles, et minu proowid on niisugused ja mina teen niisugust riidet selle ja selle hinna eest, aga teist riidet mina teha ei saa. Narwa ütles, minu proowid on niisugused ja teistsuguseid ma tegema ei hakka, sest et teie tellimine sedawõrd suur ei ole, et maksaks teistsuguse riide tegemist sisse seada. Nii tuli walida seda, mis turg pakkus. Meie ei saa iga asja muretsemise juures sarnaseid tingimisi ette panna, kui see Wenemaal oli. Wõtame näituseks naha. Naha kohta olid Wenemaal niisugused tingimised, et see pidi ilma wäewlihaputa olema. Meie siin niisugust nahka ei saagi, ja sellepärast tuli siis ka wõtta teised tingimised. Meie tehnika-nõukogu poolt on wäga mitmete asjade peale teised tingimised kokku seatud, mis osalt olid Wene tingimiste sarnased, osalt aga lähewad neist lahku. Meie ei saa kõigiti käia Wene tingimiste järele. Ei ole sugugi õige, et mina isiklikult vähempakkumise poolt olen, aga seda armastawad, nagu öeldakse, intendantuuri ametnikud, sellepärast, et praktika näitab, et kui midagi ostetakse teisel teel, et siis kontroll ei tunnista seda mitte seaduslikuks, sellepärast, et ei ole vähempakkumist toime pandud. Ostmist ilma vähempakkumisteta on ikka kõige suuremaks süüks pandud. See tüütab ametnikud ära, nii et nad arwawad, et kõige parem on ikka vähempakkumise teel osta, sest siis ei saa meid keegi süüdistada. Siis on wõistlus awalik ja igaüks wõib oma kaupa pakkuda, olgu tema juut wõi mustlane. Küllap kauba wäärtust teeb wahe, ja kellegi kaup parem ja hind odawam, see saab tellimise omale. Samuti pean ma ka isand Wain'i märkuse peale komisjonide asjus tähendama, nimelt üteluse kohta, nagu ignoreeriks sõjaministri pliiats komisjonide otsuseid. Pean ütleva, et Riigikogul on ka alamkomisjon olemas. Pleenum ei ole mitte alati alamkommis-

joniga nõus ja otsustab need asjad ümber. Sõjamineisteriumis suurt parlamenti ei ole, waid minul on komisjonid, kes sõjawäesse puutuwaid asju arutawad ja oma arwamisi sõjaministrile ette kannawad. Nende kohuseks on asju läbi arutada, teatawaid motiivisid üles seada ja ettepanekuga sõjaministrile esineda. Tähtsad on muidugi motiivid, ja on need teada, siis on sõjaministril kergem asja otsustada. Ja kui sõjamineister on wastutaw isik, siis on tema see täiskogu, see pleenum, siis on temal ka õigus asju otsustada, kas komisjonide otsuste poolt wõi wastu. Isand Wain rääkis ka korteri osakonnast. Ma pean tähendama, et see osakond on oma tööga praegusel ajal üle koormatud, sest asjatundjaid inseneerisid on seal väga vähe ja keegi ei taha sinna minna, waid otsiwad kohti, kus suuremat palka saawad. Selle tõttu on seal ka arwepidamine lonkamas. Ma pean ütleva, et mul on kawatsus seda osakonda just natukene suurendada teiste kulul, et seda osakonda saaks korda seada; ilma suurendamata on see wõimatu.

Mis puutub 25% kuritarwitustesse, siis öeldi mulle kord, et riigikontrolöör olla ühe tabeli kokku seadnud, milles näidatud, et sõjawäes olla minewa aasta eelarwega wõrreldes 25% kuritarwitusi olnud. Alamkomisjonis kuulasin ma seda asja järele ja seal seletati mulle ka, et riigikontrolöör olla mingisugust tabelit näidanud, kus olnud üles rehkendatud minewaaastane sõjamineisteriumi eelarwe ja sinna juurde märgitud kuritarwitused sõjawäes. Ma küsisin härra kontrolööri käest, et mis see tabel peab tähendama, sest see tabeli wõrdlus ei ole ju põhimõtetlikult õige. Esiteks on teada, et kontrolli protokollides tähendatud summad ei ole weel mitte kindlaks määratud, ei ole mitte absoluutne tõde, see on toores materjal, mis väga ja väga palju wõib wäheneda. Teiseks ei ole need asjad, mis 1921 aastal kontrolli poolt on protokolleeritud, sugugi sellel aastal sündinud, waid seal on 1920 ja 1919 aasta asju ja ka niisuguseid kuritarwitusi, mis Eesti riigi algusest peale on hakanud. Kolmandaks, on kontrolli poolt protokolleeritud asjade sees palju asju, mida üldse ei ole eelarwe rahaga muretsetud, nagu Beckeri tehaste warandused. Ma ütlesin, et ma ei saa sellepärast aru, kuidas kõik need puudused wõiwad 1921 a. eelarwes olla ja sellest 25% sünnitada. Seal wastas riigikontrolöör, et Teie, härra minister, saate sellest

tabelist walesti aru. Mina ei ole seda sugugi selleks ülesandeks üles rehkendanud, et see selle aasta eelarwest 25% oleks, waid ma tahtsin üldse näidata, kuidas meie sõjawäe kontroll töötab, et tema väga palju kuritarwitusi on awalikuks teinud. See on nüüd väga hea, ütlesin mina, aga kuidas teised sellest aru saawad, ei tea mina. Nagu ma näen härra Wain'i ütelsest, on ka teisi isikuid, kes sellest nii on aru saanud, kui mina. Siis ma pean ikka oletama, et see tabel ei ole mitte õigete põhimõtete järele kokku seatud.

Lõpuks ma tahtsin ütelda kellegi Nieländeri kohta, keda isand Wain nimetas. Mina pean märkima, et see küsimus on isand Wain'i poolt üles tõstetud juba eelarwe alamkomisjonis, nimelt, et olla keegi landeswehrlane Nieländer, kes Eestis Maydell'i nime all elanud, ja et see isand olla minu juurde tulnud ja mina olla nii lahke olnud ja annud luba wäljamaale sõita ja siit ära põgeneda, selle peale waatamata, et kaitsepolitsei teda taga otsis. Sel korral mina juba wastasin härra Wain'ile, et mina tunnen ainult ühte ohwitseri Nieländer'i, ja see on praegu, nagu ma kuulnud olen, Tartu muusikakooli direktor. 1917 aastal oli ta Eesti 1. diwiisi adjutant ja peale selle Eesti wabadussõjas teenis soomusrongidel. Teda ma tean, ja teisi Nieländer'id ma ei tea, ja sellele, ega ka kellegile teisele Nieländer'ile mina mingisuguseid lubasid annud ei ole ega ka käskinud teisi anda. Sellepärast tuleb oletada, et selles asjas isand Wain tõtt ei ole rääkinud. Ma pean ütleva, et peale selle, kui ma komisjonist tagasi tulin, käskisin järele kuulata ja enesele teatada, milles see asi õieti seisab ja millest siin õieti jutt wõib olla. Siis toodi mulle järgmine teade: esiteks öeldi, et Eesti sõjawäe tagawaras 5 wõi 6 Nieländer'i olla, nii et raske on ütelda, missugune neist see Wain'i poolt otsitaw on. Üks nendest on merewäe ohwitser ja see on teeninud omal ajal küll Balti tagawara pataljonis ja on ka tõesti käinud Wenemaal. Meil on aga niisugune kord passisaamisel, et välisministeerium, niisama ka siseministeerium, ei anna ohwitseridele muidu luba Eesti riigi piiridest wäljasõiduks, kui nad ei ole sõjawäe korralduswalitsusest niisugust tähte ette näidanud, et sõjamineisteriumil tema wäljasõiduks takistusi ei ole. Sellele Nieländer'ile olla kord tõesti niisugune luba wälja antud, aga see Nieländer ei ole

kusagil tagaotsitaw olnud, ei kriminaalpolitsei poolt, ei kaitsepolitsei, ega awaliku politsei poolt. Jällegi ma ütlen, et tema minu juures pole käinud ja et mina seda isiklikult ei tea ja mingisugust korraldust ei ole teinud. Siis kuulasin selle järele ka Maydel'i üle. Siin öeldi mulle, et olla üks Maydel. See olla Saksamaalt sisse tulnud ja tema olla praegu Dwiigatelis, kus tema „Aeronautile“ aeroplaanisid ehitab. See on ikka Maydel, ja õige Maydel, aga mitte Nieländer. Mina weel kord tähendan, et mina ei ole isiklikult mingisugust korraldust teinud kellegi Nieländer'i wõi Maydel'i kohta, nii et, olge nii lahke, härra Wain, tehke sellest järeldused.

Juhataja **J. Kukk**: Lõpusõna on aruandjal.

M. Martna (sd.): Palun sõna!

Juhataja **J. Kukk**: Mina ei wõi enam sõna lubada, sest ma andsin sõna juba komisjoni aruandjale. (**J. Piiskar** (is.): Kas see on see parlamentline traditsioon?)

Aruandja **A. Jürgenstein**: Ettepanekuid peale rkl. Ernits'i oma ei ole tehtud. Härra Ernits on ette pannud suurendada sõjaministeeriumi hariduskulusid — § 4 — 500.000 marga wõrra sõdurite waimliste huwide edendamiseks. Selle ettepanekuga ei saa ma komisjoni nimel mitte ühineda, sest et see ettepanek komisjonis arutamisel pole olnud. Nii palju, kui mina tean, on iga pataljoni ja diwiisi eelarwete juures summad, mis sõdurite waimlise edasiharimise peale on määratud. Ma arwan, et ei ole wiga, kui

see summa wälja jääb. Ma palun seda ettepanekut eriti hääletada.

M. Martna (sd.): Palun paranduse tegemiseks sõna.

Juhataja **J. Kukk**: Ma ei wõi mitte sõna enam lubada ja asun hääletamisele. (**M. Martna** (sd.): Kui ka paranduse tegemiseks sõna ei saa, siis ei jää muud üle, kui koju minna. Lahkub saalist. Pahemal pool kära.) Palun rahu! Asun hääletamisele. (Hüüded pahemalt poolt: Kwoorum ei ole koos! Pahempoolsed lahkuwad saalist. Saali jääwad sotsiaaldemokraatidest ainult **W. Ernits** ja **K. Wirma**. Iseseiswad ja kommunistid lahkuwad wiimaseni.) (Hääletatakse.) Enamus on wastu. Sellega on rkl. Ernits'i ettepanek tagasi lükatud.

Ma panen nüüd sõjaministeeriumi eelarwe hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on sõjaministeeriumi eelarwe II lugemisel wastu wõetud.

8. Juhataja teadaanne järgmise (töer.): Lõpetada koosoleku kohta. (täna!) On ettepanek tehtud koosolekut täna lõpetada. Teisi ettepanekuid ei tehta. Ma asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Wastu ei olda. Sellega on otsustatud täna koosolekut lõpetada. Järgmine koosolek on homme kell 10. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 8.45 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **Joh. Kukk**.

Abisekretäär **W. Pezold**.